

МИКОЛА М. ПАЛІЙ

ВЕСНОСІНЬ

Микола М. Палій
ВЕСНОСІНЬ

Nicholas M. Paley

VERNAL AUTUMN

Short Stories in Ukrainian

✱

OTOÑO VERNAL

Novelas

JULIAN SEREDIK - PUBLISHER

BUENOS AIRES - 1991

Микола М. Палій

ВЕСНОСІНЬ

Повісті з життя

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІЯНА СЕРЕДЯКА

БУЕНОС-АЙРЕС — 1991

★

Queda hecho el depósito que marca la Ley Nº 11.723

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

Николай Иванович

НА ПРАВИЛЬНИХ ШЛЯХАХ

Життя моє — молитва
Всеволодниць Брасі,
Горіння — розцвітання
В огні квіток-думок.

Павло Тичина

Перша збірка оповідань Миколи Палія, **Надійні дні** (1949), привернула до себе увагу критиків мотивами любови до батьківщини й посвяти до всього, що найдорожче людині. Ці почуття письменник висловив зворушливо і просто без зайвої фразеології.

Писати почав М. Палій значно раніше. Його перший вірш «Україні» й оповідання «Великдень на галицькій землі» були надруковані в журналі **Наш приятель** у Львові, восени 1925 року. У 30-их роках наш автор (псевдонім Микола Гурко) друкувався в галицьких журналах **Неділя, Сяйво, Напередодні, Дажбог, Обрії, Дзвони** тощо. Його тодішні виступи в основному були відгуками на події українського життя. Висловлював він їх у формі прозових оповідань, ліричних віршів, публіцистичних статей та літературно-критичних заміток. У кожній галузі він виступав оригінально й талановито, відтворюючи виразно життєві явища. Дотримуючись принциповости та глибокої людяности він рівночасно вболівав над невідрадною долею українського села та України взагалі.

Народився Микола Мирослав Палій 7 грудня 1911 року на Поділлі, в селі Богданівка, Скалатського повіту, в родині священника. Дитячі та юнацькі роки нашого автора припали на буремно-тривожну пору в історії українського народу. Затяжна війна за відновлення нашої державности, а згодом непримиренні відносини під польською окупацією зробили великий

вплив на долю письменника. Чималий вплив на його формування мала також розкішна природа його подільського закутка, любов лагідної матері та чутлива опіка й всестороння допомога вчительки Володимири Вояковської, дочки місцевого пароха й патріота отця Сильвестра Вояковського. Початкову школу кінчив у рідному селі, а середню здобув у Тернопільській гімназії та в Малій духовній семінарії у Львові. В 1933 році вступив до університету в Римі, спочатку на філософічний факультет, а згодом на медичний, який закінчив дипломом лікаря 1940 року.

Приїхавши цього ж року до Америки, М. Палій почав вивчати еспаністику в Огайському стейтовому університеті (1941-1947), згодом вчився в Сальтильському Інтерамериканському й Мехіканському національному автономному¹ університетах (1965—1968). Там здобув ступінь доктора філософії з ділянки мови й літератури. Вищу спеціалізацію в галузі еспаністики продовжував у Костаріканському та Нікарагському державних університетах. В роках 1943-1950 працював в Огайському стейтовому університеті, а з 1950 до виходу на пенсію, в Білоїтському коледжі у Вискансин, спочатку як доцент, згодом надзвичайний професор, а з 1968 року як звичайний професор, викладаючи еспанську й італійську мови та літератури.

Літературний дорібок нашого письменника за обсягом досить великий. Він написав понад сто фейлетонів, багато рецензій на книги, чимало віршів, шість оригінальних творів, що появилися окремими виданнями, десять перекладів з еспаномовної літератури (повісті, оповідання, драми), та два наукові твори, що вийшли еспанською мовою.²

Фейлетони М. Палія близькі до гумористичного оповідання, написані жваво, охоплюють злободенні по-

1) UNAM — Universidad Nacional de México.

2) TESIS PROFESIONALES. Ediciones Universitarias Saltillo (México), 1969.

DOS NOVELAS DE LA TIERRA. Editorial Universidad Inter-Americana. Monterrey (México), 1972.

дії, зображені в сатиричному й гумористичному пляні. У рецензіях письменника помітна науковість, гострота, обґрунтованість висновків, ясність у висловлюванні думок та доброзичливість. Збірка його поезій **Етсєтера**³ цікава й наскрізь оригінальна; вона частинно присвячена страдальній матері поета. Як поет, М. Палій скромний, без претенсій на поетичну славу, проте пристрасно принциповий у розв'язанні життєвих конфліктів. Один з його секретів успіху — це зв'язок із читачем та вміння передати тугу душі.

Прозову оригінальну творчість М. Палія за останніх сорок років тематично можна звести до кількох основних напрямків: мистецьке змалювання минулого, зображення змін, що проходять в укладі нашого життя, прагнення пізнати ті складні обставини, що виникли під час нашого розсіяння й відірвання від рідного материка. Наприклад, твір **Дудьо і я** — це чудове змалювання минулого, що відходить у забуття та швидко стане для нас казкою. Дудьо — самовідданий тип жида, що глибоко переконаний в справедливості ладу та готовий в найтяжчих умовах залишитися вірним своїм обов'язкам перед українським суспільством. **Сентиментальна Україна і Романтична Україна** в дещому між собою споріднені. У них яскраво висловлена туга за рідною культурою, від якої ми віддаляємося, перебуваючи в чужому середовищі. Автор подекуди розкриває тут і карикатурність поведінки наших людей. Він батожить їх своєю сатирою, але без гострого осміяння чи глумління. Вони йому дорогі й він хоче викликати в них відразу до всього несумлінного й наскрізь чужого та допомогти їм пізнати несумісність їхньої поведінки в справжньому житті. Коротка повість про підкошене життя **Марі, Марі**, займає окреме місце в творчості М. Палія. У ній письменник оплакує свою дорогу й незабутню дружину, Марійку. Короткий глибоко мистецький твір є немов далеким відгомном **Тренів** польського поета Яна Кохановського, написаних на смерть дочки Уршулі. У цьому творі при

3) *Etcétera*.

передачі найбільш лірично-емоційних місць, письменник іноді вдається до своєрідної ритмізації мови.

Окрему ділянку в творчості М. Палія складають його переклади з еспанської мови. У цій галузі письменник своїм творчим зусиллям здобуває нові духові терени для української скарбниці. Твори еспанської літератури покищо мало відомі нашій громаді в українських перекладах, бо таких небагато. Таким чином вклад М. Палія у переклади дуже важливий і рівночасно дуже потрібний. У дорібку письменника шість перекладів драматичних творів і три переклади оповідань і повістей. Першим перекладом була повість **Трикутний капелюх**, Педро де Аляркона, що тільки частинно появився на сторінках «Народного слова» в Пітсбургу, 1956 р. Другим перекладом, який появився 1970 року було **Життя Лазарка з Тормесу та його щастя і злидні**, повість невідомого автора (Розповідь п'ята цієї повісти вийшла окремо в 1976 році). Цей твір належить до фонду світової класики і його переклад, без сумніву, збагачує скарбницю українського письменства та служить для кращого пізнання підвалин розвитку реалізму в світовій літературі. Не менше значення має також переклад **Нової драми** Дон Мануеля Тамайо і Бавса, що є одним з найкращих творів еспанського театру. Він побудований в дусі теорії національної драми, в якому гармонійно «в'яжуться театральна фікція з дійсним реальним життям», а звуки прози й вірша гармонійно доповнюють артистичну виробленість персонажів. 1978 року появилася збірка перекладів і переспівів з еспанської мови **Палкбю кров'ю** — двадцять два короткі оповідання чи вірніше новели дев'ятнадцятих авторів, що походять із десятих еспаномовних країн. Згодом появилася переклад **Досвітньої гості** Алехандра Касони. Ця п'єса, як пише М. Палій в передмові до перекладу — це «гарна комбінація фантазії з реалізмом, бо ж поява Смерти, у постаті доброї жінки, вказує нам щось давнє в новому». 1983 року появилася переклад **Історія сходової клітки** Антонія Буеро Вальєхо. Цю переломову еспанську п'єсу вперше поставлено на сцені 1949 року і тоді ж її нагороджено

«Премією Льопе де Веги». Успіх її на еспанській сцені був великий; її, до речі, ставили безперервно 187 разів. Успіх і досягнення цього твору лежало в протиставленні реалізму символізму, як також в банальності заголовку, що постійно вказує на надії і неуспіхи героїв, які з власної волі, зазнають не лише розчарувань, невдач, а в огірченні, й смерті. 1985 року появився переклад **Чети проти смерти** Альфонса Састре. П'єса своєю технікою і суттю дуже оригінальна та вражає читача безкомпромісовим протестом і вимогами нового. П'єса **Тигр** Деметрія Агілери Мальти, видатного письменника-драматурга Еквадору, що появилася 1986 року, має глибоке символічне значення. В 1988 році вийшла ще одна книжка, **Сім коротких п'єс**, збірка цікавих театральних творів із п'яти еспаномовних країн.

Збірка **Весносінь** обіймає десять повістей з життя, написаних в роках 1930-1990, тексти яких наново переглянуто й дещо поправлено, зокрема ті з тридцятих років. Свої оповідання чи розповіді автор називає повістями з життя, бо вони, на його думку, подібні до повістей першої його збірки **Надійні дні**. З літературознавства знаємо, що такі названня трапляються, бо деякі оповідання бувають близькі до повістей. Наприклад, Ольга Кобилянська, свій твір **У неділю рано зілля копала...** назвала оповіданням, хоч це за всіма ознаками — повість. Також Михайло Коцюбинський спочатку написав оповідання **Fata morgana**, а потім створивши другу частину, розгорнув його у повість.

Цікаво й наскрізь оригінально звучить і назва збірки: **Весносінь** або «Весняна осінь». Автор вносить, чи фактично здійснює тут щось нове, можна сказати сміливе, щось в роді творчого дерзання. Виходить, що весна його життя, тобто юність показалася йому надто короткою, літа він майже ніколи не бачив, бо працював і жив у нелегких умовах. Тому для творчого зусилля лишилися пізні роки: осінь життя, яка, до речі, «прийшла ще заскоро і то з великими вимогами» та найосновніше, що в час її «все сталося».

Його повістям в основному характерні однолінійні сюжети, бо в переплітання самостійних сюжетних ліній, виходить, автор не вірить. Дія їхня не проходить теж на одному місці, а там, де живе, перебуває, чи гостює письменник. Персонажі його, хоч часом чужі, наприклад, Емма, Бруно Сорнага, проте вони мають спільну ціль: вони прагнуть присвятити своє життя батьківщині, для якої живуть і трудяться. Їхня відданість справі не заяложена, не шаблонна, вона також не вимушена, але органічна, проста. Усі ці моменти читач може легко спостерігати майже в кожній повісті, бо вони пересаджені туди з народної практики. Вони тому і зрозумілі та промовляють доконаними фактами до кожного, хто їх вспіває добачити.

Тематично деякі повісті побудовані на переказах, що кружляли колись серед селян над Збручем. Були це фактичні, або й ідеалістичні історії, які згодом ставали реалістичними. Теми інших повістей в основному фактичні.

Також окремі персонажі-герої були колись відомі авторові в житті. Павло з повісти «Постріл на межі» — це брат автора, який згинув цілком скрито. «Він почув млість і задубіння. І коли йому стало тяжче віддихати, Павло підняв злегка голову, щоб набрати досхочу повітря, розкрив широко спрагнені уста, і на силу промовив: — Мамо! Потім склонив голову і приліг обличчям до своєї рідної землі». Сандра («Непрошені гості»), як пише автор, він знав. Він навіть поїхав до села Офена, відшукав його і перевів з ним ціле літо. Знову Бруно ("Buon sarto") мав крамницю в будинку, в якому жив автор. Його долю перерішили німецькі нацисти, які його схопили. Емма («Емма перейшла кордон») — це справжня римлянка, вона продавала газети біля будинку, в якому жив автор.

Особливістю композиції прозових творів М. Палія є його своєрідна експозиція, що часто подається на початку. Дія у нього розгортається динамічно, розв'язки бувають раптові, несподівані, що викликає непослабну увагу читача. У цих гранично коротких творах письменник розкриває глибокі почуття і пережи-

вання героїв, їхні радощі й страждання, особисті колізії тощо.

Стиль автора та його індивідуальна творча манера здебільша уривчасті, ляконічні. Мовні засоби для своїх творів він черпає з скарбниці живої розмовної мови. У його мові рідко з'являються діалектні елементи, що дісталися туди внаслідок мовної лєокалізації, а інколи й стихійного впливу мовного оточення, в якому живе письменник. Вони в основному служать для експресії, вужче для типізації мови персонажів.

У збірці **Весносінь** М. Палій виступає як мистець, що стоїть твердо на морально-етичних та естетичних позиціях. А окремі зображення його героїв належать до кращих зразків белетристики, які не втратять своєї пізнавальної та естетичної цінности і в наступні десятиріччя.

Володимир Жила

ЕКСПРЕС НА СХІД

Цяп, цяп, цяп. День і ніч. Цяп, цяп, цяп. Така була осінь. Мокра і сіра. Сіра, мокра, нав'язлива. Така, як то часто буває на родючому Поділлі. А головню на широкій змузі здовж якої в'ється залізничий шлях зі Львова на Схід. Львів, Тернопіль, Підволочиська, і далі.

Пан Казімеж Скіба, начальник Богданівської залізничної станції, нахилився до вікна і зрезигновано заявив своїм гостям:

— Яка горобина ніч! Добре, що хоч світла світяться в покоях.

— Не турбуйтеся, пане Казю, поїздів і так вже більше сьогодні не буде, — пробував успокоїти начальника Єжи Земба, касир місцевої станції. — Пасажирський від'їхав у третій, а вантажного не буде аж до ранку.

— Правду кажете, пане Єжи, правду кажете, — переконував себе начальник і звернувся до гостей:

— Моє панство, без церемоній. Веселіться!

І його панство веселилося. Переливалися сміхи, жарти, співи, перегуки. Відзивалися пляшки, дзенькали скла, булькали напінки, шаруділи ноги, стогнали крісла, звивалася служба і перемоклі погоничі, що довозили їстівне і питне добро.

Під час того гамірливого замішання піднявся на весь ріст якийсь «кресовий Заглоба» і, дзенькнувши чаркою об пляшку що стояла перед ним, заявив присутнім:

— Наш пан Казю став щасливим батьком першої доні. Ми зійшлися сюди, щоб побажати щастя і добра. Віват! Нех жие!

— Нех жие! Віват! — рознеслося по всіх кутах вітальні.

— І його пані начальниковій. Віват! — докинув ще хтось.

— Нех жиє! І їх доні...

І кожен перехилив чарку і прополокав своє горло. Але, заки прогомніло останнє «віват», як нагло відкрилися двері й у вітальню влетів задиханий телеграфіст:

— Пане начальнику, пане начальнику...

— Ну-у, як ти смієш...

— А з Тернополя депеша. Звідтам їде спеціальний експрес, з Відня на Схід... і в Богданівці буде в десятій годині вечора... і щоб переставити семафори і стрілки, бо він поїде просто до Підволочиськ...

— Матко Боска! В таку пору, і в таку погоду... — скликнув начальник і вирвався з гурту, як опарений. — Матко Боска!

— І хто піде в такий дощ перекладати семафори і стрілки? — спитав один із гостей.

— А-а... місцеві хлопи, — процідив без довшої надуми пан начальник, — місцеві хлопи. Вони на то й є! Піди-но, Ясю, до ждальні третьої кляси і зараз стягни їх до роботи. Нехай вони там не куняють, лінюхи.

Послушний телеграфіст скоренько вибіг із вітальні і майже злетів по сходах до нижнього поверху, щоб сповнити наказ свого пана. На його нещастя усі ждальні були пусті. Темні і непривітні. На пероні теж не було нікого. Ні душі. Ясьо знов побіг нагору і, задихано, як перше, майже видусив з переляку:

— Хлопів нема. Ждальні пусті. Перон пустий. Нема нікого.

— Сьвінське бидло! — гримнув сердито начальник. — І надійся на тих хлопів! Не вміють, не знають і не хочуть панам догодити. Псякревське бидло!

І по надумі додав:

— Піди-но, Ясю, до пана Завади, через рейки. Нехай він збере кількох колоністів і приведе їх сюди. Але скоро. Біжи поміж вагони, на гору.

Зірвався Ясьо і пропав в темноті. А пан начальник, тим часом, ходив по кімнаті і нервувався:

— Спеціальний експрес? З Відня на Схід? І ще в таку пору? Матко Боска, та таких ще не було відколи я тут поїзди відправляю. От не дають мені спокою.

За якийсь час вернувся Ясьо з колоністами.

— А ось вам пан Завада з його сусідом, батьком і сином, — зголосився той у начальника. — А зараз ми привели одного хлопа, що колись перекладав тут рейки і семафори.

Начальник висунув злегка голову з-під низького даху перона, щоб, бува, не змок його панський ніс:

— Ну, то беріться до праці, бо час скоро збігає, — сказав з притиском і скоренько відступив назад у сухіше місце.

Звідси він бачив як четверо мужчин з ліхтарями стали посередині залізничої магістралі і щось там радили, вимахували світлами і руками. Потім взяли-ся до семафора, щоб його перевернути зеленим світлом на захід, звідки мав прийти поїзд. І як вони на нього не налягали, як не натискали, а він, старий семафор, впертий як осел, навіть не ворухнувся.

Старий перекладач рейок і семафорів тоді підійшов до начальника і сказав йому ясно і просто:

— Нам треба більше рук. Багато рук, і то зараз. Бо інакше буде нещастя.

Начальник не знав що сказати, але страх перед нещастям додав йому відваги. Він пішов до хати і за хвилину вернувся зі своїми гостями.

— В такий дощ? І ще в таку ніч? — вагалися одні, і не похочували другі.

— Нема іншої ради, — настоював начальник. — Інакше, буде трагедія. І вам і мені. А ви того не хочете, правда панове?

Панове зразу вагалися, бо їм таке ще ніколи не траплялося. Але пішли. І стали перед семафором. Так, як були. А дощ не переставав. Цяп, цяп, цяп. І цяп, цяп, цяп. Без кінця. Як то буває осінню.

— А тепер, мої панове, покладіть руки на стовп семафора. І тримайте його міцно, — сказав старий

перекладач рейок. — А як я крикну «три», то ви крутять його до себе, направо. Разом.

— Раз, два, тттри! Разом!

Семафор заскрипів, і трохи подався.

— Заржавів старий стовп, — цмокнув перекладач. — Ану, ще раз, панове. Разом. Раз, два, тттри!

При слові «три» семафор заскрипів і подався наліво, зеленим світлом на захід, проти рейок.

— Ну, бачите, панове, чого ми доконали! А тепер до рейок. Треба вилучити перекладки від головних рейок і поїзд піде собі гладко.

І заки вони споралися з перекладками, як головні рейки заграли. Спершу несміливо, приглушено, а далі сильніше і скорше. Так, наче б хтось бив по них важкими молотками. Скоро нічну темінь прорізали блідаві світла, скупчені по одній стороні плятформи. А здалека вже мчався нестримною стрілою таємничий поїзд. З одним великим оком на чолі, як Циклоп, німий експрес прошив нічний спокій і як грім пролетів по рейках станції. Тільки шум залишився по ньому.

— Ну, бачите, панове, як то все пішло гладко, — вернувся знов до свого старий перекладач рейок. — А ви, пане начальнику, завжди нарікаєте, що ми, хлопці, нічого не знаємо, не вміємо і ні до чого не здатні. А ось, я прийшов сюди, сказав «раз, два, три» і семафор мене послухав, обернувся до рейок. Зовсім просто. А тепер черга на вас. Як ви такі вчені і здібні, то скажіть своє магічне слово нехай той семафор тепер перекрутиться назад на своє місце. Ну, бувайте здорові і спокійної вам ночі, панове.

Старий перекладач рейок поправив на голові мокру шапку і пустився в дорогу.

А дощ тим часом, не переставав цятати. Цяп, цяп, цяп. І цяп, цяп, цяп. Так, як то буває осінню.

ПРОКЛЯТА РІКА

Сусід Пилип побачив крізь гущавину світло в хаті Грицька і зараз же підсунувся до застільного вікна майже на животі. Він ні з чим не таївся. Він нікого не вбив і господарської стіни не вилупив. Він був на це зачесний. Але тепер він скривався від людей, щоб не бубнили потім, що він знову братається з сусідом. Не шелеснувши й листком, Пилип підліз до самого вікна, легко підвівся, став на коліна на пружив свій зір: так, він дома. Значить, добре. Розглянув положення навколо себе і несміливо затаракхав у шибку.

«Вийде він, чи ні?»

А сам, тим часом, притулився до стіни, і ждав Час, здавалося, спинився і застиг. Нарешті рипнули старі завіси.

— Тсс.. То ти, Грицю?

— Я, я. А що? — відказав потиху Грицько Корупка, почувши знайомий голос сусіда, колишнього супротивника.

— Тсс. Потихше, — прошептав Пилип. — До мене загостив Лучків зять, ти пам'ятаєш його? Він помагав нам минулого року голосувати проти багачів. Ну, от, ним починається наше діло.

— Та як?

— А так. Він прийшов з «того» боку і багато розказує. Бо знає людей і розуміється на справах. Йому жаль, що ми ще раби, каже. Він проти податків, і проти панів, і проти системи. А головно проти поліції, і місцевого коменданта, знаєш... Все! Він каже, що поміч жде, недовгий час. Він тільки через Збруч і все готове. Але нам це все треба підготувати. Тож біжи в село туди, а я у свій кінець, до своїх... Поговори з людьми, що їх треба якось зібрати...

І розійшлися. Грицько до хати, а Пилип до себе, на свою загороду. Радий, що так сталося. І ніхто їх не

підглянув. А то, бувало, через якісь доноси і сплетні. сусід сусідові не глянули собі в вічі.

Почувши таку вістку, Грицько не знав, що й жінці сказати. Він тільки рипнув дверима і пішов. До цього його не треба було намовляти. Бо він (йому так здавалося) знав, що настав час розрахуватися з багачами, з якими мав щось на пеньку ще з останніх виборів. А сталося це не з ненависти до багатів чи панів, але з такої невинної, дурної притички. Він, малограмотний, хотів стати таксатором і просив, щоб його прізвище поставити на листу кандидатів. Але, як Мацьків Василь, той що мав двадцять п'ять моргів поля, почув таке домагання і якомсь скося глянув на Гриця. Тільки так, з цікавості, чи здивовання. А Грицеві видалося, що він якомсь лукаво усміхнувся і ще й в душі (мабуть) зареготався. «Он які то багачі, — подумав Гриць, — ще й з тебе посміхаються». І з того почалася зачіпка, якої він, Гриць, стравити не міг.

І так, ідучи по середині дороги, він розмишляв над своїми плянами. А їх було стільки, скільки у заця скочів. Просто годі було їх посортувати. І котрим він почне свою справу? Перш за все, йому остогидло таке життя. Життя б'дняка. Серед тих багатів, які насміхаються з тебе.

Щобільше. Від якогось часу, — переконував себе в думках Гриць, — в селі верховодять самі мудрагелі, які наїлися парцеляції по самі вуха і рахують себе за багатів. Деяким «припало» по двадцять моргів поля, не враховуючи тут лісів, лугів і мочарів, в яких кумкання жаб не дають б'днякам спати. О, а ще й війта такого собі вибрали, що й куди! І кожен з них дре собі носа догори, наче б він був сам староста, воєвода чи якийсь там шляхтич титулярний. А як кудись іде, то ще й паличкою собі помахує. І не курить тухлої хлопської махорки, а такий пухкий золотавий тютюнець, що своїм чарівним запахом людину оп'янює. Було, прийде собі до пана от такий то хлоп-харпак по ділу, а йому зараз кажуть: «Підожди, не смій тут революції піднімати, а то... Пан начальник негайно покличуть»... Ну, от, сідає бідачисько в куточок,

витає з кишені замащений капшук і з нудьги набиває люльку домашніми корінцями і починає пахкати. І пахкає він ту махорку що люди починають від неї маячити. А пани йому зараз приписують якийсь параграф, викидають харпака за двері і повчають: «Підожди, поки не покличуть, і не приджмелюй пана начальника. Зрозумів?» А тут ще позаводились якісь кооперативи, читальні і кружки... І все ота багацька кліка, а харпака дасть Біг. Не ймуть віри і до себе не приймають. Києм виганяють. Час надходить, щоб харпаки здобулися на якесь право, а то вимруть як мишва в зимі.

Отак, ідучи селом, Грицько вступав то до одного знайомого, то до другого, і викладав їм Пилипові думки. То знову придумував історії і закращував їх своїми поглядами. А коли почало вже сіріти, Гриць вернувся додому. Задоволений і перетомлений, він приляг під повіткою і заснув. Йому ввижалася скоро неділя і заслужений відпочинок.

Тим часом, як Пилип стрінувся з Грицьком, кривий Яцьо підсунувся під хату і підслухав їхню розмову. Після цього, він зійшов на дорогу і поплівся на постерунок. Він любив прислугуватися «панам», щоб дещо «заробити». Бо таких нагод було мало, а за гріш у селі було тяжко.

В неділю рано, коли люди почали тягнутися до церкви, з постерунку вибралося двоє службових поліцаїв по ділу: до Пилипа і Грицька. А Марина, Грицькова жінка, що якраз лпіла на скрині пироги, нараз скрикнула, як несамовита:

— Падоньку ти мій! А от і гості нам зарання!

Грицько зиркнув у вікно і побачив ясно: двох жандармів повільним кроком вступали на його заїзд.

«Ну й халепа», — подумав він, і став як вкопаний.

Але вагатися не було коли. Скоренько рипнув дверима і скочив на город.

«Перш усього», — перестерегти Пилипа.

Грядки не грядки, він стрибав як заєць, а серце в ньому як молотком гатило.

«Це байдуже. Щоб тільки в час... А я вже над собою якось подумаю»...

Властиво Грицько плянував одно, а сталося щось інакше. Він навіть і не стямився, як і проти яких сподівань він опинився на постерунку поліції. Старий і досвідчений у своєму ділі сержант прислухувався до Грицевої мови і уважно все записував. Слідчого, покищо, не цікавила справа дійсної правди, бо поліційна станиця вже мала певні інформації і, в разі потреби, могла їх скоро перевірити. Але поліціянта цікавило що інше: Грицеві баляндраси.

«Справа не абияка і набрякає. Чи зможу закрутити голову слідчому? Щоб хоч Пилип упорався спритно», — думав Гриць у своєму неспокої.

Грицько був свідомий одного: він наплів забагато непотрібного. Але він виправдував себе в душі, мовляв, це вперше він стояв перед слідчим, страх запер йому свободу мови, чуття, рівноваги. Щоб'льше, не знав коли прикидатися невинним, коли хитро засміятися, а коли тільки усміхнутися. В додатку, тут привели ще одного свідка, кривого Яця. А той схрестив і помазав його спитки. Значить, вийшла правда на верх?

«Оце й початок», — відозвалося в ньому щось терпке і розстроїло його душу.

При цьому Гриць замовк. А парубчак плів своє:

— Правда, Пилип намовляв. Він навіть призначив був неділю на якесь зібрання. Грицько мав якусь місію в тому. І на тому вони розійшлися.

— Он штукар який! — загнув Грицько. — Коли тобі та вся брехня так відома, то чому ти не скажеш, що ти до моєї комори прилизувався і я тебе на гарячому вчинку перехопив? Тепер мені за те відплачуєшся?

А поліції цього тільки й треба. Значить, є це, і те, і може й факти. І так вона списала. А списане — до шафи.

— Притримайте Гриця, — звернувся сержант до своїх. — і гайда за Пилипом!

Але Пилип не був з наївних. Він не перший раз з таким вогнем грався. Почувши небезпеку, він стриб-

нув у кущі, скочив через загороди і скоро опинився у свояка. А той примкнув гостя у коморі, на час. Поки все успокоїться.

Властиво Пилип зовсім не хвилювався. Бо таких халеп в його житті було багато, але він завжди якось із них викручувався. Він уважав себе за щасливого характерника, за своєрідного штукара в таких справах. А все завдяки тій межі, що прилягала до свогового города. Він просто виріс на ній, на Збручі. І скільки разів він її переходив! І завжди якось щасливо.

Пізнім вечором Пилип із свояком вийшли на город. Всюди тихо, чорно. Пилип іде, микає вуса і слухає уважно. Він знає цю дорогу: ось насип зарослий бурянами, а там травник, що межує з рікою. Всього кілька метрів. А за рікою Волочиська станція повна яркого світла. Значиться, там ще живуть люди і певно його ждуть.

Пилип зупинився і нащурих вуха: тут і там ходять вартові. Він прислухується і усміхається. Аби тільки до води. Його серце тепер чомусь неспокійне, микитить. А може воно, кляте, мовчить і не дише. От висить там, у грудях, як шматок м'яса на кілку.

Ну, нарешті дійшли до берега. Зупинились. Чути як вартовий пішов наліво. Крок, два, п'ять. Дорога відкрита. Пилип уже не вагається. Він знає цю прикордонну практику. І бачить ніччю, як сова. Тут свояк пристав і побажав Пилипсві щастя:

— Іди. І тримай голову на карку.

Пилип рішився і помалу зійшов у ріку. Вода була плитка і спокійна. А раз на тому боці, він себе запевняв:

— Покищо добре. Направо місто. Наліво, село. А просто, моя дорога.

Пилип востанне пристав і набравши відваги пустився на схід. Але заки зумів зробити закроений крок, як нічну тишину прорізав гострий виклик вартового:

— Ложісь!

За ним заграли світла і постріли. Пилип скрутився, обернувся, добіг до річки і хлюсть у воду. Зразу

прилип до дна, а потім висунув голову наверх, щоб набратися повітря, як його обсіяли постріли з відусіль. Один із них прошив напіввідкритий бік Пилипа. Зразу, Пилип бовтався у хвилях води, старався доплисти до шуварів, до города свояка. Вхопившись за самотню лозину, Пилип думав, що ось-ось таки допливе до берега. Та заки зумів набрати сил, як нагло блиснуло світло, а за ним і постріл. Проклятий біль прошив його стегно до самої кости. Мало-помалу Пилипові пальці почали м'якнути, в'янути, дубіти і розсуватись. Нарешті вони зсунулись з лози і кволе тіло Пилипа пірнуло в воду. І за хвилину виплило знову, ніби шукаючи порятунку. Пилип затріпав руками, потряс головою і, здавалося, забелькотав:

— Проклята ріка... Таки мене зрадила...

Його тіло ще раз занурилось, затріпалось і з руслом води опинилось на мілині, за кущами.

Б І Л Ї

Марта почула раптово у балці то легкий, здавалося, плескіт води, то знову притишений шелест в густих шуварах й туди вона нагло свій біг спрямувала. Вона вже не чула ні болю, ні втоми, а ноги несли її живо, шпарко і певно. І стрибала Марта крізь свіжу ще грязь і калюжі, води яких то збивалися їй аж по стан, то знову спливали із ніг на розчинене тісто. А груди її луковаті доскочу впивалися свіжим повітрям і мов лезо ножа протинали собі вибраний шлях уперед. Її довге бунтівне волосся, насичене потом і водою, вже не гралося вільно на вітрі, як перше, але як клоччя пухке прилипало їй до уст, до очей, до обличчя. Але Марта на це й на терен не звертала уваги. Вона мчала вперед, мов на крилах летіла щосили, розгортаючи шпарко одною рукою хабаззя, що її так уїдливо батожило груди. На щастя, страх не ставав їй на п'яти. Вона його навіть не чула, не знала ще від самого почину дороги. Йому навіть не було коли її серце прошити. Тримаючи ціпко свій вузлик у лівій руці як у пастці, вона вперто хотіла добитись до кручі ріки і в останній хвилині його кинути в воду. Щоб слід той за ним і пропав й не дістався у руки погоні. А вона, це нічого, байдуже. Вона й так була згідна на все, уже давна. Ну, а от їй дорога добігає вже кручі, кінця. І як тут не з'явиться якийсь перевізник...

Але плескіт води, їй на щастя, казався десь близьким. Марта вже добре приглянулася балці: біля кручі, в судні, сидів дідуган. Вің, як дівчак, свої ноги занурив у воду і бовтався в ній спокійно й безжурно. Марта проскочила кілька калюж і стала якраз проти нього:

— Будь ласка, дідусю, мені на той бік...

— На той бік?

— Я вам заплачу. Але скоро. За мною женуться...

Дідуган ліниво споглянув на неї й спинив свої сірі пригаслі баньки на її неспокійнім і грязько покритім обличчі. Було видно, що в ньому проходила душевна боротьба, вагання двох суперечних сил, одна із яких поступово перемагала. Дідуган схилився помалу удвоє, його руки розмотали мотуззя і свободний човен захитався. Не сказавши і слова, дідуган розгорнув каламутні води веслом і приплив до стіп неспокійної жінки.

Марта майже вскочила в судно і присіла. Дідуган мовчав. Але він не переставав розглядатися довкола себе, довкола неї.

«Як це пояснити?» — думав він, випливши на ширші води.

Рвучкі хвилі шарпали судном, але стійка рука перевізника вперто їм протиставилася.

— Скоріш, діду, скоріше. Бо ті вже нас здога-
няють.

І не чекаючи відповіді, Марта налягла на весло. А дідуган, почувши нарешті виразне хлюпання вод у шуварах, рішив і собі поспішити. Він далі глядів кудись то без слова і пробував вичитати з її обличчя причину тої наглости. Нарешті, він, здавалося, все зрозумів і прорізав воду веслом. Спина його так нагнулася, що аж весло затріщало, а очі так і вилізли зі своїх ям наверх.

— Я так і думав, але додумався запізно, — про-
жебонів дідуган, ніби собі, ніби Марті.

І, відвертаючи звогчені старечі очі, перевізник почав налягати на весло з усієї сили.

Марта ніби чула його скаргу, але мовчала. Їй не давали спокою її власні думки, тому на здогади дідугана вона майже зовсім не звертала уваги.

Нараз роздався постріл. Дідуган пристав, звільнив весло і разом з Мартою насторожив вуха. За пострілом роздався удар кінських копит, які швидко розгойдали ліниві мочарі. Скоро загравав очерет і всю балку залила нерівна музика ломаних стебел. Марта, не сказавши й слова, зсунулася на дно судна, скло-

нила голову як від вітру і з трепотом серця пролеbedіла:

— Ось і кінець. Впоперек, діду. Веслуйте. Впоперек! Ну, і доженуть?

— Не бійся, дитино... Ось...

Дідуган хутко повернув судно праворуч, впоперек ріки, якраз тоді, як з шуварів роздалося два однакових постріли. Один пройшов крізь судно, а другий прошив перевізника. Дідуган зойкнув, зірвався з місця, вхопився за праву руку і опустив весло. Судно, що доходило вже до другого берега ріки, нагло заколивалось, захиталося і піддалося волі розгойданим водам. Несподівана рвучка хвиля нагло його зарвала, ним закрутила і жбурнула його на ширші води. Марта спритно вхопила весла, занурила їх глибоко в воду і так на них налягла. Та не було сили. Судном тільки скрутило, завертіло і кинуло ним як тріскою. Скоро сильна струя води підірвала випукле дно судна і Марта опустила весла. В безвихідному положенні, вона жбурнула свій вузлик у воду і сказала:

— Як не мені, то нікому. Спасаймося, діду.

Через п'ять днів Марту знову покликали на слідство. Здавати протокол? Виснажена і ледве притомна, вона знову мала нагоду стрінути вічна-віч свого ворога. Вона знала одно: що буде, то буде. Це, безперечно, біль. І чим довше вона лежала на тапчані, тим глибше в'їдався той біль. Біль зраненого серця. Біль зраненої душі.

«Чому так має бути, а не інакше?» — думала вона настирливо.

— А, болить? — питав її один із тих, що грався на її почуттях

— О, болить, прокляті. Як страшно болить тут, в душі. Коли б ви тільки знали. І за що?

— А де старий дідуган?

— Не знаю. Я втратила притомність від удару судна. А як я опритомніла, його там вже не було.

— Хитрий лис. Певно тутешній, бо знає свої діри.

Марта терпіла, як могла. Вона знала, що здатися

їм це сором. Вона і її місія важніші від тих... зайдів. Схопили вони душу живу, добре. А тепер нехай думають, як їм з цього вийти. Нехай вони питають: хто, де, коли, кому і як. А вона їм відповість сміхом. Так, сміхом крізь сльози. Сміхом крізь душевний біль.

Під час таких думок відкрилися двері. Марта почувала, як до кімнати увійшов один із «тих».

— Ага, — прошепстіла вона, — вам спішно. Ви ждете.

Вона піднялась, обкинула зором свою кімнату і переступила поріг. Вона знала: час боротьби, завзяття, революції не гайнує днів. Він гортає книжки законів важних для наїздника і обризує кожну сторінку людською кров'ю.

Сонце перекотилося крізь кострубаті дерева у провулки німих, напіввимерлих вулиць і тільки час-від-часу заглядало до опустілої кімнати Марти. На місто западав темний сутінок враз із чорними олив'яними хмарами. До вікон тюремного коридору ніколи не заходили свіжі світла. Вони завжди були ті самі: сірі, непривітні, що ледь-ледь зраджували постать жінки й вартового, що крокував за нею.

При кінці коридору стояв вартівник, який, мабуть, із цікавості в'ддав їй останню честь, як жінці: він склонив легко свою голову перед нею і так, здавалося, застиг. Але Марті увижалось, що все це не дійсність, а казка. Що її розділили від батьків і рідних не мури, а люди, які відмежовували від неї своїми гротесковими тілами цілюще світло життєдайного сонця.

Розмірено до її ходу відзивалися тяжкі стопи незнаних мужчин, що водночас побренькували залізом і сапали тяжко мов навантажені паротяги. Здавалось, що тій дсрозі не було кінця: усі крокували мовчки, ніби йшли у безвість, у вчність. Тільки Марті стало інакше на душі: їй хотілося крикнути на все горло і крізь гіркий сміх заповісти:

— Справді, як чесно і мило віддавати свою молодість за рідний край, за свою землю. Оці штики мене тільки підбадьорюють, мені додають великої чести. І мимо їхніх багнетів, я росту в мітичну силу, якої

вони так бояться. Значить, я стаю володарем. А цей марш, це тріумфальний марш мого духа.

Віддихаючи тяжко, Марта стиснула свої руки на грудях, якимось інстинктивно зупинилася на подвір'ї і глянула в очі своїм супротивникам: які вони нещасні! Вони прикидаються всевладними переможцями. А проте, в приявності однієї істоти, так бояться, так тремтять усім своїм єством!

Марта злягла на камінну стіну і затигнулася свіжим повітрям. Останні лучі сонця її п'яно голубили. Жити хочеться, жити. Ось пора у повному розгарі, розгоні хотінь і бажань. Хочеться так страсти золотими кучерями волосся і крикнути на всі груди з піднесеними у простір руками:

— Подожди життя! Я їду з тобою...

Та що це вони, жартують? Ось два ряди вояків піднесли свої кріси, лопнули замки і націлилися. Просто до її грудей.

— Гей, підождіть!

І вони зрозуміли. Тоді вийшов один мужчина з папером у руці, витер спітніле чоло і став читати:

— Політичний ворог держави... у тайному ядрі розгортала іздавна заколот і ненависть... носила зброю... молодих намовляла до різних каригідних атаків, щоб повалити нашу державну систему... свободи там якоїсь їй забажалося...

Хтось, певно, хотів би йому і його однодумцям в таку листу брехні повірити щиро. Як? Як він сказав? «Свободи їй якоїсь забаглося?» І додав: «Так, наче б, у нас на папері слова „свобода” не було...» Ну, й негодяї!

Марта слухала тих слів, які їй звучали як глузливий відгомін зужитої бляхи. Так, наче б хтось в її душі почав пізні гніздо собі звивати. Ну, нарешті скінчили. Вона чула добре. Нехай вони сміються, поки час до сміху. Бо завтра може бути інакше. Вона бачила, як один із «тих», що стояв біля націлених крісів, підняв руку проти своєї квадратної шапки і ждав...

— Слухайте, не робіть дурниць. Не жартуйте...

Марта напружила слух. Чи вони почули її сло-

ва? Чи вони були тільки пустим звуком її уяви? Чи може хтось жартома сіяв в її серці гірке зерно зневіри?

Марта поглянула на піднесену руку «того» і подумала:

«Він певно тепер дасть знак і все буде скінчене. Боже, не дай мені терпіти, бо я й так вже натерпілася...»

І коли їй почали ввижатися картини тих терпінь, вона примкнула, на хвилину, свої повіки. Нагло, її тілом потряс безмежний біль. Так, наче б її хтось уколсв в саме серце. Їй видалося, що її сухі і спрагнені уста відкрилися до легкого усміху, який тільки що зарисувався. При цьому її м'язи відпружилися, зів'яли. Марта спокійно похилилася на б'к і повільно зсунулася вділ, як зів'яле стебло.

— Слухайте, не жартуйте! — роздався голос із в'язничного вікна.

— Не робіть дурниць! — прошив тишину ще один із подальшого кута.

Але Марта тих слів уже не чула.

ЗЕМЛЯ КЛИЧЕ

Мірченкові було тісно дома. А як найшли колоністи, то йому стало ще тісніше. Навіть гірко. Так, наче б місця йому не стало. Вони та й вони. Куди не глянеш. Іде, було, людина по своєму, а воно, те знівечене чужими чобітьми поле, ніби йому скаржиться:

— Семене, тобі тут не місце. Іди кудись. Іди в світ. Далеко. На Захід.

А йому, нивка за нивкою, наче підказували:

— На Захід, на Захід, на Захід...

І Мірченко послухав того шепоту. Він залишив свій дім і пішов. Пішов далеко, далеко, далеко... За ним плакало поле. За ним плакали дуги і земля. Але він таки пішов. Пішов блукати по світі. Задля хліба. І життя. Зрештою, чи він був тільки сам? Але Мірченко не падав духом. З першого скитання він гартувався, вірив і надіявся. Зразу, у порті, з твердими як мозолі і вправними робітниками й моряками. І будучи метким, йому скоро усміхнулося щастя. Зовсім так, припадково. Він переміг старих першунів на спортовому рингу, потім на майдані, і скоро став як біблійний Голіят, до нерівного змагу. За своє ім'я. Тепер його спортова група навіть і не думала про якісь невдачі. Бо Мірченко і його екзотика вже заздалегідь заповідали йому успіх.

Але Мірченко цим не переймався. Яка там слава в якійсь Рагузі, чи Мессіні?

— Мене кличе місто. Мене манить світ, — настоював юнак.

І, переїхавши Мессінську протоку, він помандрував на північ. До тирренської красавиці італійських портів. І щойно тут він уперше подумав про підбій Неаполю і цілого апенінського чобота.

Яким чаром і якою красою промовляло ім'я Мірченка із видніших мурів міста!

— Мірченко, Мірченко! — повторяли його ім'я

з екзотичним захопленням люди з порту, люди з вулиці, люди з закритих клапатими пальмами парків.

— Мірченко мій! Мірченко виграє перебії! — настоювали наполегливі любителі кулачного спорту.

А Мірченко мовчав. Він сидів дома, думав і плянував. А потім ішов до спортової арени і там виправляв свої м'язи. Гартувався. Гатив п'ястуками у мішок з піском. Натягав пружини. Піднімав залізні штаби. Бігав і скакав. Вигинав тіло і кості. А вечором вже вертався додому і знову думав і плянував, міркував. Але його мислі не клеїлися.

Ось йому пригадався дім і луги. Його земля. Його худенька скиба, яка колись його прощала своїми щирими сльозами. Хто тепер там на ній господарює? І чи голубить він її так, як голубив її він, Мірченко, і припадав до неї своїми повними радіощів грудьми? А мати, батько, його брати і сестри, чи живуть вони ще у тій самій хатині при садку? Як вони наробилися, напрацювалися, натерпілися, щоб своє від чужих зберегти.

Несподівано Мірченкові виплила теплувата сльоза. Потім друга. І третя. А за ними більше і більше. Повні, набряклі і важкі.

— Мамо! — скликнув він зненацька і закрив обличчя руками.

А та сусідська Ганя. Чорноволоса, з одною товстою, довгою косою, з синіми зіницями. Вона, він пригадує, так його пасла своїми впертими очима, що йому аж ніяково ставало. Вона, здавалося, навіть йому була усміхнулася. Не раз. А двічі. Може й тричі. Але він не знав, як їй за те відплатитися. Слів йому бракувало. І йому стало соромно. А вона була така красуня! Лагідна і мила дівчина з казки.

— Ні, ні, ні, — зірвався нагло Мірченко, потрясаючи головою. — Гетьте, марева від мене. Мені треба подумати про щось інше. Бо завтра буде великий день.

Але завтра вросло вже нечаяно в сьогодні. Бо він вже на дошках. А довкола нього маса людей. Світла. Рух. Апарати. Задуха. Але Мірченко танцює, відби-

вається і наступає на противника. Удар правої руки під вуха, лівої в шлунок. А потім, в скорім розмасі, як кулемет, у груди, під ребра, під боки. Наступ впертий і нестримний. Противник хитається, тратить рівновагу. Люди зриваються і кричать:

— Мірченко, Мірченко, Мірченко...

А Мірченко підходить, підскакує, підбивається до противника. Ще один удар. І ще. І ще... Противник падає горілиць і так застигає.

— Раз, два, три... — рахує суддя і піднімає Мірченкову руку:

— Мірченко переможець! Мірченко чемпіон!

А народ шумить, кричить, танцює, божеволіє. Апарати стукають. Світла мигтять. Люди пруться, щоб діткнутися переможця.

Але Мірченко скоро відходить, просувається крізь юрбу. Його супроводять самі важливі спортові люди: судді, газетярі, радіозаповідачі, поліція. В такому почоті входить до убиральні і за ним закривають двері.

Мірченкові усміхнулася доля. До нього тепер заходять самі знатніші постаті: вони йому кланяються і усміхаються. І йому догоджують. Коли б вони тільки дали Мірченкові трохи спокою. І прислухалися до його совісти.

Будучи на самоті, Мірченко почав заглядати собі в душу:

— Завтра буде матч і я певно вийду переможцем. Це принесе мені... ну, мені вже там порохують. А як поїдемо далі на північ, то про мене стануть писати і писати. А тут, і там, і в Берліні, і в Парижі...

Великі пляни почали притьмарювати його минуле. Його село, його луги і поле. Його скибу, яку він колись так голубив.

«Хто знає, як там є тепер. Чи живуть там ще мої? А як там хата і садок? А як чорноволося Ганя? Насправді, я її так добре не знав, але... Але передо мною тепер інші люди, люди великого стажу і впливу. І одні змагання за другими... Ну, я побачу як це зложиться пізніше...»

Через два дні «Іль Піккольо» приніс цікаву вістку:

«Екзотичний Мірченко знову переміг. Такої сили, такої спритності і такої стратегії ще не було. Хоч матч був розрахований на дванадцять ударів, увесь перебіг скінчився на третьому виступі. Нестримна публіка вчинила переможцеві надзвичайну овацію і прямо винесла Мірченка з рінгу на своїх раменах».

Перебій пройшов з таким самим успіхом і деінде. Але, як запевіли кулачний матч у Міляні, то публіка там відразу насторожила вуха. А спортові критики з «Коррієре» зараз вдарили на сполох: «Мірченко? А хто він такий? Він міг підбити Кальяр і Рим. Навіть Дженову. Але наш город це не якась там собі Рагуза чи Катанія. Це Міляно! І ви, глядачі, цього ніколи не забувайте!»

У той пропам'ятний вечір Мірченко почувався добре. Він відсвіжив м'язи і відпочив. І пішов з усміхом на рінг. Його вітала публіка, а жінки закидали його цвітами. Він споглянув навколо себе, усміхнувся і злегка вклонився, як чемний школяр. Ще хвилину і вдарив гонг. Противники стали проти себе, і, танцюючи мов на гарячій плиті, розпочали бій. Великі п'ястуки прицілювалися, збивалися, ховалися, гатили в обличчя противника, молотили в груди і боки, і, здавалося, ніколи не відпочивали. А публіка п'яніла, шаліла, кричала «Мірченко, Мірченко! Добий його, добий!» І Мірченка це так приємно кріпило!

«Як то мило почути таку чутливу поставу публіки!» — думав він.

І Мірченко хотів, було, їй щиро усміхнутися і повагом відхилив обличчя від нестримного мотання кулаків. На мить. Тільки на мить. І так застиг. Бо його противник зарисував у повітрі замашисте півколо і вгатив, правим кулаком, у Мірченкові щелепи так, що той аж подався на шнури. І не ворухнувся. І ще один удар. І третій, четвертий. Лівий, правий, і знов лівий. Мірченко пробував опам'ятатися, виструнитися, зібрати сили і завдати противникові рішального удару. Але в цю несподівану мить Мірченко почув в голові глухий, як від довбні, стусан. Гуп, і більше нічого. Мірченкові зашуміло, почорніло в очах, ніби

світ закрутився. Ноги стали як розмокла глина і розсунулися.

Публіка притихла, задеревіла. Хтось крикнув «Мірченко, встань», і на тому зтих. Але Мірченко не вставав.

— Раз, два, три... — скандував над безвладним тілом суддя, і здивовано ждав. Але вчорашній переможець вже більше не встав.

Який трагічний вечір! Мірченко зійшов з рінгу сам. Ніхто його до убиральні не проводив. Ніхто ним не цікавився. Газетярів там не було. Навіть доріжка, по якій ішов Мірченко, була пуста, глуха, мертва і нецікава. Так, наче б там її ніколи не було. В убиральні ніхто на нього не ждав. Світел і гомону там теж не було. Лише в куті, над виходом, конала в останніх судорогах немита лямпа, наче б просила, «Іди вже додому, і не муч мене».

Так, того вечора Мірченкові не спалося. Він блукав думками і шукав якоїсь відповіді, розради.

«А що ж буде зі мною? Куди мені тепер кинутися?» — пробував він розв'язати свою складну справу.

Мірченко закрити своє обличчя руками і став перебирати в серці своїми думками:

«Яким я чуюся тепер самотнім! Як далеко я відійшов від свого! Як би це все якось повернути? Але, куди мені тепер піти? До батьків? Чи живуть вони ще у тій хатині при садку? Чи зраділи би мною мої брати і сестри? А Ганя, чи вона мене теж виглядає? Коли б я тільки знав... Коли б мені добитися додому... до моїх піль і лугів... Там моє місце! Земленько ти моя, скибонько святая! Які милі і чарівні ваші грудоньки життєдайні! Затужена та омліває душа моя за подвірями твоїми, моя стороно...»

Десь на вежі, вибила друга ранку як Мірченко прокинувся із своїх думок. Світла вже давно погасли, тільки стукіт трамваїв і вантажних машин не давали ночі заснути. Мірченко ще раз передумав вчорашнє і р'шуче закарбував собі в пам'яті:

«Ще завтра вернуся додому. Завтра.»

І того завтра він зібрався і пустився в дорогу. Туди куди його кликала рідна земля.

HALLO, RA-IV

I

Шеф тайної поліції, якого звичайно називали Джіролямо, потонув зацікавлено у стоси записаних паперів. В його затишному кабінеті не було чути й мухи, що, сідаючи на листок або обличчя, могла б перервати цікаві, інтригуючі думки пов'язані одна з одною. Та цю кімнатну тишину нагло перервав різкий і впертий металічний відзвук дзвінка телефону. Але шеф поліції не відповідав. Щобільше, він стиснув свої брови і насильно старався не думати про нього.

Дрр, дрр, дрр...

Хтось, видно, нервувався. Шеф Джіролямо, на решті стрепенувся, тріснув паперами об стіл і з недовололеним обличчям підняв слухавку і процідив сухо:

— Прошу. Так, дирекція слідчої поліції. Хто? Японська амбасада?

Нерівний, уривчастий і емоційний голос якогось чоловіка хвилювався і майже кричав на все горло:

— Так. Нас обікрали. Крадіж документів. Не буде трьох хвилин, як з японської амбасадки вибігло двоє чоловіків і нашвидко скрилися в голубий лімузині, подібної до вашої. Вони просто зникли у рухливому нагноті вулиці.

Шеф поліції майже сплотив. Його губи повисли, очі виплили наверх, а рука зі слухавкою так і опустилася на стіл.

— Неймовірно. Крадіж в амбасаді? Таж тут, відколи я пам'ятаю, такого скандалу ще не було. Справді, чиясь сміливість не минає й нашої південної території.

То знову:

— Гальо, гальо...

Шеф ще ближче примістився біля столика, взяв олівець і начеркнув на папері кілька рядків.

— Скажете кілька подробиць?

— Зовсім тверезо, сінйор директоре. Точно у 12.15 я вбіг до кабінету на стукіт, що зразу видався підозрілим, бо в такому часі ніхто там не працює. Відкриті сховки вказували на поспіх. А крізь вікно я запримітив двох високих мужчин. Вони вискочили з вестибюлю відлі і зникли в л'музині, що стояла на залюдненій вулиці.

— Чому ви наполягаєте, що це якраз вони?

— Бо ніхто посторонній сюди не заходить. Інші ділові справи полагоджуємо в наріжному крилі в'ллі.

— Можете назвати числовий знак на плиті лімузини?

— До певної міри, так. Наша служба відчитала знаки RA-III, чи RA-IV!

— Гм. Ви так думаете?

— Я вас запевняю, що наші далековиди не обманюють.

— Спасибі. Я над цим подумаю. І скоро вам подзвоню.

Джіролямо відложив слухавку і потону в м'якому фотелі. Йому ніяк не могла поміститися в голові та дивна історія. Насправді, йому ще не траплялася така заковика. Бо за небіжки Австрії він ще так високо не сягав. А тепер, яка погань, який скандал, нечуваний виклик в історії королівства! Як йому склеїти думки, як йому опанувати розстроєні нерви? Джіролямо ходив по кабінеті як щойно схоплена і запроторена в клітку дика тварина.

«Хто би то міг бути? Як зрозуміти таку крадіж? Наче б мені на злість.»

Скоро після цього він подзвонив до секретаріату міста:

— Скажіть, будь ласка, кому видали числову автомобільну плиту RA-IV?

І за хвилину почув відповідь:

— Такого числа ніколи тут не зголошували. І у списках його взагалі немає.

Це ще більше дратувало шефа поліції. Як то, він

ніяк не міг дійти до уявної нитки, що повинна вести до клубка?

II

Поліційний апарат був у постійному русі, шукаючи спритних провинників сміливого влому. Але справа стала дещо яснішою, коли два дні пізніше шефові дали таке повідомлення: «Сьогодні ранком поліції вдалося дійти до кінця. Підозрілий мужчина справді є власником загадочного авта. Служба готелю «Прінчіпе» довідалася, що підозрілий має мешкати в гостинниці, враз із своїм шофером. В суботу „Клуб громадян“ влаштовує великий бал у власному касині на майдані Венеція, і організатори там його сподіваються».

— Гм, — потягнув шеф і затарабанив пальцями по столі.

Йому приємно було читати те, що він сам підозр'явав. Він, насправді, не сподівався такого успіху за два дні.

III

Біля вікон популярної таверни, що межувала з вуличним хідником, сиділо двоє скулених мужчин. Їхні напитки були, видно, давно допиті, але мова обом гостям зовсім не клеїлася. Їх цікавив живий і поспішний рух на майдані Венеція. Крізь людські силуети уривчасто зарисовувався банальний вигляд фасади готелю «Прінчіпе».

— Знаєш, Дандо, смішна його комедія. Правда, йому вдалося dokonати цікавого влому до амбасади, але, під кінець цього всього, він сам замотався у своєму пляні.

— Не вийде йому на добро, — запевняв бесідника його співрозмовник. — Не вийде.

— І не обманути нас своїми викрутасами. Наче б його справді хотів гостити в себе „Клуб громадянск”. Він добре знає, що він несподівано замотався в нашу сітку. І тепер певно плянує, як йому вилізти з цієї халепи.

— Наш шеф не такий простенький. Він розмотав клубок і зуміє його змотати. А наше діло, допильнувати хитруна. Як він тільки стане утікати, це буде доказ його вини. Ну, і зради.

Тим часом, перед готель прикотилася лімузина і дала, видно, умовлений знак. Дандо і його приятель Люпіно випростувалися і витягнули шиї. Вони майже прилипили до вікон. Не пройшло кілька хвилин, як Дандо скликнув:

— Загасив світло. Виходи.

Скоренько, на протилежному боці вулиці, з'явився чужомодно вбраний мужчина. Значиться, не на бал, так як вони сподівались.

Дандо сіпнув Люпіна за рукав і вони обидва вийшли на майдан. Скоро сіли в авто, що їх там ждало, і рушили. Дандо був надзвичайно вправний водій, свідомий своєї професії. Він швидко пігнався по гладкому шляху, спритно виминав інші машини, в'юнко сувався з лінії в лінію і самопевно гнався за підозрілими втікачами. Аж ось і закрут: Всі авта в'їхали в найрухливішу вулицю і ніби збилися в одно. Одна мить і все, здавалося, було страчене.

Дандо шукав пильно спритними очима по всій ширині вулиці своєї єдиної жертви. Невже він її переочив? По ньому пробігло холодне тремтіння.

— Ти бачиш? І куди... — спитав він Люпіна.

— Куди! А хто його знає? — відповів Люпіно. — Тут таке замішання, такий натовп!

Дандо вже хотів піднятися на весь ріст і скрикнути на все горло:

— Невже пропало?

— Ти певно не запримітив числа лімузини, в якій обидва виїхали з-під готелю.

— Таж ми знаємо їхню техніку. І табличку їхньої лімузини, RA-IV!

Підвечірнє торохтіння міста відгукувалося їм в голові. То знову спліталось з неспокійними думками і ви-стукувало їм непрошений страх, невдачу, досаду і відповідальність.

Аж ось мигнула перед їхніми очима машина з гладковим їм числом, RA-IV.

— RA-IV! — зірвався нагло Дандо, як опарений.
— За ним!

І майже механічно втопив правою ногою в глибині двигуна слухняний прискорювач.

Терпеливе авто зрушилося і пігнало як навіжене. Цим разом не втече. Вправне око поліційного водія стереже пильно. Воно свої жертви вже не випустить. Дандо мчить, спритно виминає авта. Тепер йому ніщо не стане на перешкоді. Ще одна мить і він стане йому на п'яти.

— Чшшхх...

Дефект. Опона. Ну, й прокляття! Дандо не тра-тить ні хвилини. Виймає пістолет і прицілюється. Просто в опони коліс: пок, пок, пок.

Переднє авто нагло зашипіло, захиталось і при-сіло, як прошитий гаманець. Застигли авта. Збіглися люди. Дандо і собі вискочив з машини і підбіг до при-сілого самохода.

— Ага, нарешті схопилася штука... — процідив він цинічно.

Тим часом з переднього авта повільно висунулася людина. Вона повагом випростувалася, пробувала себе опанувати і, навіть, гірко усміхнутися.

— Що це? Як це? — скрикнув Дандо, побачивши перед собою шефа поліції.

Дандо стояв як вкопаний, а Люпіно розгублений. Дандо хотів приховати в собі сором і, щобільше, рясні сльози, які так і просилися йому до очей.

I V

По гладкому шосе котилася повільно вигідна лі-музина в напрямі до Інсбрука.

— Знаєш, Ванюша, я ніби сам собою вдоволений. Тільки подумай: майже все пішло так, як ми плянували. Одна тільки йота вилетіла з тої афери.

— Забуваєш, Никита, за мене. Ось бачиш, руки подер, закрадаючись до шефового гаражу, щоб прикріпити до його лімузини табличку з числом RA-IV. Ну, та й зловився! Хай йому біс. Мало що не пішов туди, куди він інших виправляв.

— Справді, чудернацько вийшло. Покури, друже, свіжих цигарок. Австрійські. Кращі від італійських.

А по хвилині додав:

— Не злий був чолов'яга, майже в ямі опинився.

Під час тої радісної розмови вони й не помітили, як на закруті шосе ждала їх узброєна поліція.

ЕММА ПЕРЕЙНІЛА КОРДОН

ВСТУП

Я вперше стріввся з нею на бульварі дільниці Праті. Вона там продавала вечірній випуск газети «Ля Стампа». А як все стихало, вона — під сумерк насиченого вогк'стю кварталу — швидко утікала з гамірливої вулиці в публічні городці і там обраховувала свої скромні заробітки. А потім довго пересиджувала там зі своїми подругами. З того часу я бачив її часто на маєстатичному проспекті Коля ді Рієнцо, то в екзотичному городці Кавур. Такою непосидющою була моя знайома.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Емма.

Така чудова і така противорічна істота. Не така, як інші. Раз, вона манила і причаровувала до себе. Просила п'яно любоватися її обличчям і впиватися досхочу безмежним чаром її розсміяних очей, то знову почуватися щасливим і насиченим повнотою її спілого, свободного життя. Оті своєрідні і протилежні прикмети так і приковували людину до неї назавжди.

То знову:

— Купиш газету? Останній випуск. — зверталася вона до прохожої людини, вибираючи із неслухняного звою щокраще, ще «тепле», число «Стампи».

Тоді прохожий механічно торкався своєї порожньої кишені і пробував відвернутися від неї. Її здивоване, зразу терпеливе обличчя, намагалося прошити його збентеження, але його зору перехопити вже не успіло: він доходив уже до другої сторони дороги.

— Жеброта! Певно і сольда при собі не має, —

ремствувала Емма докірливо. — Чорт його знає. Може пухне з голоду.

Вона стала передо мною, вийняла цигарку і з кіновою манерою закурила. Емма затягнулася густим димом, приплющила очі й намагалася пригадати собі вуличні картини:

— Таке, бачиш, життя. Цим ми різнимось від інших. А ти думаєш, що ми вже нічого не варті?

— А хіба ти приносиш комусь якусь користь? Гляди, з'явиться поліція і тебе накрие. Пропадуть і ті можливості, що дають тобі нагоду купувати цей дурман. Ну, а є в тобі бодай крихітка почуття до ближнього, до земляка, до батьківщини? А як є, то як воно в тебе виявляється, що?

— А ти як думаєш?

— Так, як ти чула.

— Ну і патріоти. І скільки вас таких сьогодні набралось?

Емма пристрасно смоктала цигарку, непокоїлась, хотіла щось корисне сказати, але не знала на котру ногу стати. Потім забурчала:

— Ми ще побачимо. Сіао.

Вона махнула мені рукою і пішла. Гнучка постать, смагляве обличчя, білі зуби і рішучий крок. Її срібlistий сміх так і стелився дзвінко, як лита сталь.

Мені хотілося поговорити з нею про щось гарне, цікаве, радісне і вартісне, але її впертість стояла нам на перешкоді. Мене часто дразнила її простацька, базарна мова, головню коли вона непокоїлась. Де вона жила і під чийм впливом виростала?

Аж одного дня знайшлася відповідь: я побачив її на відкритій станції трамваїв, на піяцца Рісорджіменто. Незугарна, немита, повільна. Вона обходила пусті трамваї і визбирувала з землі недокурки цигарок.

— Ви це бачили? — спитав я одного з кондукторів.

— Її? Чому ні, — буркнув той і підсміхнувся.

— Значить, ви її знаєте?

— Ще б не знати! Наша льокаторка. Спить в нечинних трамваях, що стоять онтам під мурами.

— В трамваях? І ви їй на це дозволяєте?

— Ви цього не розумієте, бо ви не з наших.

Ні, я не міг цього розуміти. Самих кращих, молодих, беруть на фронт. Чи вони мають якийсь вибір? От кажуть їм лишати працю, дім. Це все. Значить, настала війна? А Абісинія такий далекий світ! А ось вона, Емма, дитина вулиці, куди піде? Дякувати Богу, ніхто її не кличе, не силус. Але, чи вона розуміє, що «там» проходить? От живе на дні, як викидок суспільства. Який великий кордон лежить між нею і її батьківщиною, що стікає кров'ю! Одно ясне: до Тріполі ідуть транспорти мужчин і жінок. Чи їй теж прийде туди дорога? Чи вона зможе перейти той поточас зрошений кордон? Чи може їй піти, як прийде час, куди інде? Наприклад, на «німий» шлях, що працює тільки ніччю? На Трапані, Бізерту. А звідтам під Аксум, Макале, помагати абісинцям. Так, як це роблять інші.

Емма нетерпляче вешталася між мужвою і стурбованими жінками. Видно, когось вона шукала, щось розпитувала і чимось непокоїлась. Навіть не знала, що між її пальцями догаряли шорсткого типу цигарки, одна за другою.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

В холодний вечір залюднювалися вулиці. На бульварі Коля ді Ріенцо збиралися неспокійні маси людей. Хто вичитував оповістки, хто входив у нервову бесіду, а хто стояв мовчки, занурений у свої невловимі думки. Щось, видно, сталося. Щось важливе.

Я перейшовся по бульварі і зупинився на Піяцца дель Пополю. А там ще більше людей. Плече об плече. І не злічиш. Де-не-де вешталися вояки, карабінері, міліція. Продавці газет захвалювали свій крам. Я, очевидно, шукав Емми. Але її там не було.

А місто, тим часом, замаїлося. На вулицях гриміли

воєнні марші. З бічних вулиць напливали все нові й нові лави озброєних мужчин. Всі вони затягалися розколисною піснею, що зливалася з рівними ударами мілітарних чобіт. Позаду йшли умундировані жінки. Маса однакових колюмн: всі у чорних сорочках. А за ними йшли берсальєрі з кольоровими пір'ями на шапках. А там, ще один ряд, ще два і на тому стало.

— А куди вони йдуть? — спитав я одного.

— На фронт, добрий чоловіче, на фронт. На Аксум.

«Гм, на Аксум, — подумав я. — Видно, щось там застрягло».

Але Емми, у тій масі, не було. Видно, пропала така добра, нескорена душа. Пропав її гротесковий усміх назавжди. Пропала моя неприборкана, але все ж таки надійна людина.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Одного вечора, я знову, як завжди, підійшов до кіоску, за «Стампою».

— А-а, сіньйоре, — привітав мене його власник, старенький дон Сандро. — А ви, певно, шукаєте Емми.

— Та так. Коли б я знав, де вона застрягла.

— А-а, Емма! — зідхнув той. — То була душа. Палка душа. Справжня римлянка.

— Ви кажете «була». Чи може щось з нею сталося?

— Емма, Емма. Вона пішла «туди». Через Туніс. Під Аксум. Боронити абісинців.

— А я і не сподівався! Значить, вона таки вибрала і перейшла свій кордон. Ну, й героїня!

— Так воно й є, — процідив ніби з досади, ніби з жалю дон Сандро і скоренько скрився за стоси газет. Потім витер рукавом непрошену сльозу, і насилу, майже шепотом, промовив:

— Моя Емма! Я так нею горджуся!

ПОСТРІЛ НА МЕЖІ

Un bel morir tutta la vita onora.

— A. Fernández de Avellaneda,
Don Quijote, XVI.

Павло дійшов до межі і пристав. Перед ним зарисувалася його земля: плодовитий сад і буйний город. Он яблуні і грушеві дерева, які він сам садив ще перед його засланням в Самарканд. А тепер вони вже повнолітні дерева, вагітні обильними плодами. Як вони красуються своїми головками до підвечірнього сонця. Як щедро замаїли вони, оті колись маленькі щепи, майже всю його посілість!

«Гай, гай, — подумав він, — десять років заслання це великий шмат часу».

А город. Який він буйний! Від межі до межі, від садка до глибоких ровів. Тільки зелень і зелень, маки і розмай, як многоцвітний килим.

«Видно мама ще живе і його старанно обробляє. Певно на колінах. Крок за кроком. Грядка за грядкою...»

То знову:

«Так, так. Як вона напрацювалася, страдальна жінка. І ще, видно, працює. От якої долі вона діждалася, нещасна. Собачої долі. Колись були коні, домашня тварина та й інше господарське добро. А тепер? Пожалься, Боже! Відколи прийшли ті визволителі то й хліба на столі не стало.»

Перед ним виринають вчорашні образи: пізня осінь, ніч. Його виривають з хати. Так, як був. З постелі. А його старенька мати, у несамопитий розпачі, стала його видирати з рук проклятих посіпак.

— Та за що ви його берете, прокляті катюги? То ви так прийшли нас визволяти?

А ті, гадюки, ще її груди кулаками витовчують, відпихають і наказують:

— Пішла геть, така ти і така. І мовчи, а то...

А вона сплела свої спрацьовані руки в молитовне моління і стала голосити:

— Я, мовчати? Чи Ти чуєш, мій Христе? От прийшли зайди до мене, на моє, і ще кажуть мені мовчати. Бо я сама і нема тепер кому за мене постояти? А я думала, що Ти, Христе, мене захистиш. Чи я Тебе в думках не шанувала? А в серці? Чи я до Тебе не молилася? Таж я Тебе просила і благала. І свою душу Тобі прирекла і віддала. А тепер я Тебе питаю, де Ти був, мій Христе, як вони мені з рук його видирали? Ти не чув мого плачу, моїх жалів? Чи Ти, може, не хотів їх чути? А може Твоя синя баня вже зовсім оглухла? Ну, от я тепер стою між нею і Тобою, сама, безрадна і опущена. І не знаю, чи Тебе далі благати, чи з розпуки до Тебе кричати: спаси нас, Христе, спаси нас, спаси нас...

— Спаси нас, спаси нас, спаси нас, — перекотилося півсонно в долині до лінивих хвиль Самця.

Павло нагло прокинувся і споглянув вділ, на хату. А вона, замаєна в гайку, дрімала спокійним сном. Так, як десять років тому. А його мати навіть і не знає, що він до неї в гості йде. З самого Самарканду. Після таких років! І що вони собі скажуть, як стрінуться віч-на-віч?

Павло несподівано здрігнувся. Це так, від серця. Воно чомусь затовклося і прискорило своє биття. Наче з ніг хотіло його звалити. Чи воно може щось чує? Чи може щось віщує? Але Павло стрепенувся, випрямився і рішився. Пора йти далі. Бо сонце вже ось-ось за верхів'я дерев зайде.

Павло затягнувся свіжим повітрям і підніс праву ногу. Він хотів переступити межу і стати на своїм. Та, заки зумів поставити свою стопу, як несподівано з лівої сторони роздався різкий постріл. Трах! Так, наче б щось тріснуло в повітрі. Павло почув їдкий біль в лівому боці і туди він нагло скрутився, зігнувся удвох і так, здавалося, застиг. Його права рука від-

рухово спочила на рані. Павло глибоко затагнувся повітрям і широко розкрив свої очі, щоб не піддаватися їдкій рані. Його пригаслий зір помалу спочив на густій зелені сусідського города, злегка перекопився по її чубках і спинився на розгойданих кущах біля хати.

«Гм, — майнуло йому в голові. — Як то може бути? Вітру нема, а кущами колише.»

Приглядаючись ближче, як за ними він побачив в неповних зарисах свого сусіда, Цвіргунового Міхала, з рушницею в руках.

«Ага, — здогадався Павло, — це той самий Цвіргунець, якого Цвіргунем називали. В селі говорили, що він братався з поляками. Сам Дудьо, місцевий шинкар твердив, що він його бачив на постерунку, як той брав гроші за свою нечесну „роботу“».

Павло прилякнув з болю на межу і старався втихомирити свій біль, але той не переставав. Павло вже добре спливав кров'ю, а проте не збирався спускати з очей свого сусіда.

«Так, це той самий Юда, що наслав на мене вагату жандармів і стшельців осінню тридцять п'ятого року. Мовляв, я переховував у себе дома зброю. Як я закопував кріси біля хати і на городі. Як я звозив їх ночами з одnodумцями. Щоб йому язика викрутило з рота. Тоді він наслав до хати поліцаїв. А ті тоді стали випитувати: як, де, що і з ким. А над ранком почали копати ями. Рили біля хати, рили на городі, рили і в полі за городом. Але не знайшли нічого. Тоді відвезли мене до Тернополя, на дальші допити. І як той Цвіргун міг таку кару на мене придумати? За що? За те, що я йому часом грамоту показував, як він «вчився» на дячка, ходив до сповіди, поклони в церкві бив до слів, «Боже, я не такий лукавий, як решта лихварів». І чому він тепер там стоїть? Чого чекає? Моєї смерті?»

Павло відкашельнуv, але тільки злегка. Він вже не мав такої сили, щоб напружити груди. Йому докучав гострий біль, і його пекла спрага. Здавалося, він не пив ще з того часу, як пустився в дорогу. Ах,

та дорога! Як його вирвали тої ночі від його матері, йому теж хотілося пити. Як його мучила спрага! А ті посіпаки забрали його до міліції і ще тої самої ночі повезли до Волочиськ. І хоч би нужденну краплю води йому дали! І в такій спразі його відправили до Харкова. На суд. На той проклятий суд, на якому він й одного рідного слова не чув. На ньому, якийсь москаль Димов, тицьнув йому в вічі звій паперів і розкривався:

— Як то ви не знаєте? Ось вам польський протокол. Ви самі його підписували, ні?

— Я ніякого протоколу не підписував.

— Ви, галицькі націоналісти, всі однакові.

— Які націоналісти? Хто вам таке наплів?

— А ваші сусіди. Вони самі проти вас свідчили.

— Брехня. Їм певно щось приснилося. Я їх навіть не пам'ятаю.

— Брехня, га? І не пам'ятаєте? А десять років поправних таборів вам може щось пригадають.

Десять років! За що? Значить, той Цвіргунець їм також продався? І за те певно, йому дали кріса в руки, мовляв, «ану, чи зумієш...»

Якось під весну приїхала мати до Харкова. Якось добилася з вузликами до тюрми. Ну, от, викликали її до решітки. А вона, побачивши його спухлого і побитого, вхспилася за дроти і зайшлася плачем:

— Та за що ж тебе, сину, так збили. Уся голова спухла. І кров засохла тобі очі заступає. Хто ж тебе так...

— Нічого, мамо. І слідчі били, і блатні товкли. Але Бог мені якось дасть. Скоро мене в Самарканд повезуть. Може в дорозі відійду. Але, як вернуся додому...

— За десять років, сину, мене вже може не застанеш.

— Так не можна, мамо. Я вас застану. Ви мусите мене вижити. За десять років, як я приїду...

Павло нагло скрутився і майже приліг до межі. Ніби сітка, ніби пара налягли йому на очі. Все стало

темніти, кружляти і колибатись на всі сторони. Павлові стало ніяково і він примкнув повіки. Здавалося, тільки на хвилинку. Потім почув млість і задубіння. І коли йому стало тяжче віддихати, Павло підняв злегка голову, щоб набратися досхочу повітря, розкрив широко спрагнені уста, і на силу промовив:

— Мамо!

Потім склонив голову і приліг обличчям до своєї рідної землі.

І КРАСУНЮ ВИЗВОЛИЛИ

— Яка у вас гарна коровиця, — зверталися до Ганни прохожі, як вона переводила її через дорогу до води.

— І яка вона мила і красива, — додавали сусіди і принагідні люди.

— Та вона ще не корова, але я думаю, що вона скоро нею стане, — відповідала вдячно Ганна. — А яка вона добра і розумна, моя Красуня, — відповідала Ганя, і пестливо припадала до неї, погладжуючи її м'яку і лискучу шерсть.

А Красуня ніби відчула цю запопадливість і з вдячності поклала свою голову на плече Ганни, мовляв, «яка я рада, що ти так мною дорожиш!»

— А які в тебе, Красуню, гарні очі. Великі, м'які і розумні! Як у людини. Тільки кліпаєш ними і людей потішаєш. Приваблюєш до себе.

Ганна мала причину нею дорожити, бо Красуня була останньою з роду славних корів цього господарства. І не тільки цього, але й на всю околицю. Он чому до Ганни приходили різні люди і її просили:

— Як від неї буде телятко, то за всяку ціну мені його продайте.

Продати? А вона з чим лишиться? Це не так, як колись. Бо колись в неї було по шість і більше корів. Самих добрих, вибраних. А робочих коней! По дві і три пари. І одна цугових. Бувало тільки цмокнеш, а вони вже рвуться, як нестримний вітер. І так гарно тримали свої шляхетні, різьблені шиї, як чепурні лебеді. Такими кіньми було варта хоч куди поїхати. Літом у ліс, у празники на ярмарок, осінню до рідних і свояків. Правда, вона тим всім не займалася, бо до цього була відповідна челядь, але все таки вона дбала про домашню тварину аж до кінця трид-

цятих років. Тоді заносилося на війну, і «Паньство» реквірувало все, що йому було треба до «оборони».

«Пам'ятаю, — пригадувала собі Ганна, — десь під Зеленим Свята зайшли сюди два панки у цивільному, з тростинами у руці, в галіфе і в новеньких чоботях, і після сухого «дзень добри», стали списувати все, що бачили і що знали. Потім видали мені жовтий папірчик з панськими круцьками і сказали:

— Завтра прийдуть це все забрати. А «Паньство» вам за це заплатить, — і пішли собі деришкіри, куди чорт їх носив.»

За день прийшли посіпаки, забрали коні і корови. Так, як вони були. Враз із прив'язами. Правда, лишили мені одну надію, Красуню. Бо вона ще на молоці була.

А я стояла безрадна, мовчазлива. Просто мертва. Бо що мала робити? Хотіла кричати, та не було кому слухати. Хотіла плакати, та не було сліз. Не було навіть кому поскаржитися. Така злість і неміч мене опанували, що, здавалося, не було де дітися. Так, наче б хтось вирвав мені душу з тіла пазурами.

Дійшовши до криниці, Ганна витягнула коновку холодної води і вилляла її в корито.

— Пий, Красуню, щоб тебе спрага не мучила уночі. Пий досхочу. Тепер я тебе допильную і не дам нікому, — приговорювала Ганна і погладжувала її м'яку шерсть.

А Красуня тільки собі хвостом помахувала і від води не відривалася.

Так застала їх золота осінь тридцять дев'ятого року. Красуня вже добре підросла і почала доїтися. Вона стала такою чутливою, як людина. Прийде, було, Ганна до стайні, а та зараз аж рветься:

— Му-у, му-у. Та й му.

— Ну, та успокійся, Красуню, я з тобою сидіти не можу. У мене праця, обов'язки.

І вийде Ганна з хати, а та знову плаче за нею, мукає. І то так жалісно і протяжно ніби хотіла їй щось сказати.

— Ну, і Красуня у вас, як справжня дитина, —

приговорювали Ганні люди. — Тільки ходить за вами і мукає.

— Що там мукає! Вона прилягає до мене і проситься в моє життя, як розпещена дитина. А може вона хоче цим мені щось сказати?

Красунею цікавилися не тільки звичайні люди, але й нові господарі, «визволителі».

Вже заносилося на холод, як до Ганни прибував один дзюбатий із колгоспу:

— Ганно, скільки у вас корів?

— Як бачите, тільки одна.

— А де ж решта? Продали?

— Продала? Га! Прийшли якісь панки, все собі списали, а мені видали якісь паперці з панськими круцьками і то все. Потім з'явилися інші, всю скотину забрали і на тому стало.

— І що вам заплатили?

— Заплатили? Так, як всі інші. Сказали, що «Паньство» заплатить.

— Бачите, які то капіталісти! Деруни! А ми вам краще пропонуємо. Здайте вашу Красуню до колгоспу. Бо чим будете її годувати зимою?

— Мені? До колгоспу? Та що ви? Я її хоч чим прогую. Не турбуйтеся.

— Але Красуні буде краще в колгоспі. Ми будемо її шанувати, годувати, доїти...

— Ви? Доїти? Моє молоко будете доїти? А що я буду без молока робити?

— Та в колгоспі буде його багато. Ви хоч коли зможете його в нас купити.

— То ви думаєте мою Красуню доїти? І моє молоко назад мені продавати? Та яке то ваше балакання? Ви або з мене посміхаєтеся, або мені голову чимось завертаєте.

— Думайте, як хочете. Але ми прийшли вас визволити від тягару, який на вас спадає. Ми той тягар хочемо перебрати на себе.

— Який тягар? Таж ми до нього привикли. Без нього навіть Красуні було б невигідно. Я не думаю, чи вона на це згодиться.

— Хочете, чи ні, але по-вашому не буде. Красуня піде до колгоспу, — сказав той дзюбятий і пішов.

Ганна стала як несамовита. Значить, по-моєму не буде? Значить, Красуня піде до колгоспу. Ану, як вона не схоче? Ану, як я не схочу? Як це пояснити? Вони прийшли нас визвляти? З чого і в'д кого? То така то свобода? Принаймні тамті дали якісь пап'рчики й обіцяли заплатити? А ці?

Насичена такими думками, Ганна пішла до стайні, притулилась до Красуні і заридала:

— Не дам я тебе, Красуню, моє серце, не дам. Нехай ті посіпаки візьмуть і мене з тобою. Бо що ж я буду без тебе робити? А тебе там ніхто так не догляне, не приголубить, доброго слова не скаже, так як я. Н'хто. Мамуню, якого прокляття ми дочекалися!

Ну, от, через тиждень прийшли нові деруни. Вивели Красуню зі стайні і повели. А та, бідненька тварина, пристала, вперто на заїзді відвернула від них голову, споглянула на Ганну своїми сумними очима, і на все горло заплакала:

— Му-у-у! Му-у-у... та й му-у-у... — і з таким плачем зникла на закуті.

Здавалося, усе повітря було насичене тим муканням, що перекочувалося до лінивих хвиль річки.

Тої ночі Ганні не спалося. Вона перекидалася з боку на бік, як ніколи досі. Їй причувався протяжний плач Красуні, му-му-му-у. Так наче б за її стіною.

«А подумати, таке молоде і німе сотворіння теж знає, чому воно плаче. Воно відчуває біль, і хоче цей біль передати людині», — непокоїли здогади Ганну.

Ганна піднялася з постелі і підбігла до в'кна. Ніч була ясна і спокійна. Але на дворі не було нікого.

«Як мені сумно і самотно. — жалувалася Ганна крізь сльози, — тамті хоч мені папірець з круцьками видали. Я, в їхню обіцянку, ніколи не вірила, але все ж таки не лишили мене без надії. А тим, бодай їм не спалося спокійно. Ніколи. Таке то погане насіння...»

«А він ще мав відвагу мені говорити, "Красуня буде наша і ваша, Ганно. Ми будемо її пильнувати і доїти, а ви зможете хоч коли в нас молока собі купити". Що за мерзенність! І як він може так писком крутити? Чи то має якийсь сенс?» — продумувала Ганна, пробуючи заснути.

Аж одної ночі Ганні прочувся ніби удар, ніби стукіт. Вона скоро зірвалася з постелі, підійшла до дверей підсіння і стала. Нічого. Потім поклала руку на замок і нагло почула стукіт: туп, туп, туп.

«Як хтось думає тут щось знайти, то він зайшов у не те місце, — думала собі Ганна. — Або краще, він прийшов запізно. Голодні нероби вже давно все добро розібрали».

Ганна стояла перед дверима і з запертим духом стежила за підозрілим шумом на подвір'ї. Вона вже хотіла вернутися до хати, як дивний стукіт повторився: туп, туп, туп.

— Ну, що буде, то буде, — сказала собі Ганна вгслос і потиху відкрутила замок, легесенько відкрила трішки двері й зазирнула у шпарку півтемного світу і майже з переляку скрикнула:

— Господи! А як ти, німото, сюди зайшла?

Перед нею стояла її Красуня.

НЕПРОШЕНІ ГОСТІ

На полевій доріжці, перед закрутом на хутір, зупинилася важкого типу машина. Її зовнішні написи і знаки, зраджували свого господаря: північного мілітарного союзника італійського фронту. Із неї висіло троє мужчин у цивільному. Вони зійшли кілька метрів вділ, де у затінку старих пальм, відпочивав господар хутора.

— Добрий вечір, Сандро! — привітався один із прибулих.

— Добрий вечір, сіньйорі! — відповів Сандро.

— Гаряче у вас підвечір'я, — докинув другий гість.

— Та... гаряче, сіньйорі. Але, дякувати Богу, є де його прохолодити.

— Ми так і думали, — згодився ще один із гостей.

— Ну, то вже заходіть, сіньйорі, — запрошував їх Сандро. — Ви вже знаєте куди.

І, не чекаючи їхньої згоди, Сандро повів їх просто до винниці. Дійшовши до стіни льоху, Сандро повільно відкрив дверці і вступив до середини. Гості йшли за ним, витираючи впертий піт із чола.

Господар засвітив невеличке світло, вказав на двері і попросив:

— Зійдіть п'ять східц'в вділ у винний льох. А там вже все готове. І гостіться щасливо.

Непрошені гості почали помалу сходити і, почувши холод, стали протягло охати і ахати. Зрештою, чи це вперше? Вони знали цю дорогу і цю схованку напам'ять, як у добре втертому сні.

— Ну, гостіться, гостіться, сіньйорі. Ви знаєте як. А я тим часом, якось справлюся...

— А принесіть нам трохи вашого сиру і домашнього хліба, — попросив один із тих.

— Як собі бажаєте, сіньйорі, — відповів скоро Сандро і вклонився їм догідливо. При цьому він прихилив дверці і подався до хати.

— «А принесіть нам трохи вашого сиру і домашнього хліба», — викривлював їхню мову Сандро. — Так ніби я їм якийсь слуга, чи щось. Ну, розсмакували вони моє вино, як ведмідь гніздо меду, і не лишають мене в спокою. Спершу приплентався один, потім примандрував другий. А тепер вже й третій знайшовся. А що далі буде, ціла бригада ясноволосих прийде? Що я тоді зроблю? Я їм зла не бажаю, але нехай вони й мене пошанують перед місцевими людьми. А далі, чи вони все ще думають, що я є той покірний австрійак, якого вони товкли у першій війні? — перебирав Сандро думками. — Пам'ятаю, прийшли вони до нас, забрали все, що можна було винести, а потім мене умундирували й завезли на італійський фронт. Господи, що я тоді натерпівся в окопах і на муштрі. Бувало, стане якийсь штурмак і кричить до нас по-своєму, аж піна йому з уст тече. А ми, ні ду-ду. Бо хто його розуміє, що він хоче сказати. Ну, от, одні вояки обертаються сюди, а другі туди, а я верчуся як хробак у траві. А той штурмак аж зі шкіри вилазить. Він думав, що я так наперекір йому роблю. І що він в мене хоче? А потім вхопив мене за обшивку, вирвав мене з ряду набік і став грубо лаятися. І стояв я так майже цілу ніч, на дощі, перемок до нитки, зубами дзвоню і прошу Бога смерть мені післати. Боже, просив я, за що мене так караш? Чим я тут провинився? Біля мене ходять одні і показують пальцем, ходять інші і сміються. А я ані слова не розумію. Боже мій, чому Ти від мене так відрікся?

Сандро споглянув несамохіть на виноградник, як на довгий пройдений шлях, і знову вернувся до свого наболілого горя:

— Перетерпів я ще трохи тої кари, поки не впала мені щаслива думка: що буде, то буде, але я мушу вирватися з цього пекла. Думав я так і думав, день і ніч, аж нарешті придумав. Треба користати з горобиної ночі. Тоді всі будуть у сховках. Дочекався я

такого вечора, і рішився. Перейшов окопи і перепони та щасливо опинився в італійських руках. Боже, який я був щасливий! Значить, я, нарешті, добився свободи. і то уцілілий. А тепер, що я скажу своїм визволителям? Чи вони мене краще зрозуміють?

— Прийміть мене, — кажу, — за свого, бо я вже витримати тої наруги не можу.

А вони щось в паперах нишпорять, жебонять собі щось під носом, показують на мене пальцями і нервуються. «Ага, думаю я, вони певно хочуть знати, як я називаюся».

— А так, як стоїть в паперах. Олександр Кріль. Я називаюся Олександр Кріль, — кричу їм і тицькаю пальцем на замащені букви. — Кріль.

— Крілі, Кріллі? — пробують ті із притиском.

— Ні, ні, — поправляю їх завзято. — Кріль. Кріль.

— Ага, — вискочив один радісно, ніби щось нове відкрив. — Олессандро Кріллі.

«Ну, Кріль, Крілі, Кріллі, хай чорт його бере, — подумав я, — аби тільки раз записали і дали мені святий спокій.»

Але і вони, спершу, не давали мені спокою: перекидали мене, перепитували, муштрували і спати не давали:

— Ану, Кріллі це, ану Кріллі те. Як то було Кріллі? — і так безконечно. А все Кріллі, тай Кріллі.

По якомусь часі на тому стало. Мене лишили в спокою. Скоро мене демобілізували і з паперами перевезли на південь, в центральні околиці. І так, блукаючи, я опинився в затишному абруцькому селі Офена, у стіп гори Гран Сассо. Офена припала мені до серця, бо своїм розташованням нагадувала мені мої прикарпатські околиці. Гостинні люди пригорнули мене тепло і допомогли мені влаштуватися родинно і виплекати гарний виноградник. Як я тепер горджуся його зеленню і обильними плодами! Згодом стали сюди заходити самі офиняни, сусіди і чужі. А тепер з'явилися ще й «північні союзники». Видно, вони щось ви-

нюхують. Певно на війну заноситься. А може вони мене віднайшли і пастку мені якусь готовлять?

Сандро сів біля хати і призадумався:

— Ні, я не хочу їм пімсти за стару рану. Треба якось по-людськи, по-християнськи...

І, побачивши свого сина, що виходив із виноградника, Сандро звернувся до нього поблажливо:

— Джіно, а візьми-но, сину, три пляшки «Стре-ги», занеси їх гостям. І прихвали їм це винце. Але, борони Боже, не згадуй, що воно ослаблює головно ноги і коліна у глину обертає. Нехай вони самі це спробують.

Осіннє підвечір'я вже добре догаряло за верхів'ями Аbruцьких гір і стелило довгі тіні струнких кипарисів на виноградник. Нарешті стала завмирати людська шамотня; затяжне гігикання виснажених ослів і півсонна скарга тварин. Офена лагодилася до відпочинку.

Не лагодився до снання тільки Сандро. Він сидів і терпеливо вдивлявся у незнану догаряючу просинь. Туди на Пескару, на Адріатицьке море. «Тудю можна скоріше дістатися додому», — підказували йому думки. Але чому? Чому його так манило, головно вечорами. «Туди» і «там» було давно, дуже давно. І в сірости тої давнини, він вже не бачить нічого такого, щоб його туди тягнуло. Але, чому ті думки не дають йому спокою, головно вечорами? Але...

— Джіно, — звернувся він нагло до свого сина, що з'явився біля хати. — Диявол мені підказує розв'язку цієї справи: я міг би їх замкнути в глибокому винному льосі раз на все. І ніхто їх не знайшов би, ніколи. Але, так поступати не можна, правда?

— Ні, не можна. Це не по-людськи. Ми ж якісь християни.

— Добре кажеш. Це не по-християнськи. Але я маю інший плян. Уже добре темніє. Піди до їхньої машини і випусти з неї, але подаль від коліс, увесь запас бензини. Випусти її у траву.

Джіно споглянув на батька, призадумався, а по-

тім піднявся і пішов, не сказавши слова. І зник у присмерку. Сандро перебирав думками і непокоївся. Зробив він добре, що післав там свого сина? Ану ж, «ті» вийдуть і прилапають його сина на нечесному ділі?

На щастя, Джіно скоро вернувся і присів біля батька. Час сходив помалу, як на якійсь каторзі. Ніч була тиха, привітна. Скоро по небі розсипалися збиточні зорі і зірки і своїм мерехтінням розголубили блідавий зарис небозводу. А на ньому відбилася, як незграбна латка, чорна тінь самотньої машини.

Надходила вже, мабуть, північ, як з винної пивниці вийшло трое постатей. Їх нерівний хід і гротескові жести нагадували химерні примари, що просувалися по чорній і нерівній нитці між небом і землею. Уривчасті голоси і сміхи так і прошивали ліниву тишину ночі.

— Ну, вже дійшли до машини, — обізвався ніби сам до себе Сандро.

І справді, один із них тріснув дверцями і, видно, сів у машину. За ним повторився ще один тріск, а потім і третій. Тоді відізвався металічний звук двигуна, але він тільки перекотився, запорскав і замовк. Потім знов закалатав ии-ии-ии раз і другий і, випустивши з себе останній запас иикання, спокійно присів. Двигун вже більше не відізвався.

Усі пасажири повискакували з машини і стали біля неї тупцювати, розводити руками і, видно, лаятися. Один із них ще раз тріснув дверцями, підняв руки до неба і став щось голосити. Інші ж пробували скотити машину вділ, але вона, вперта, навіть і не зрушилася з місця. Уся та кумедна запопадливість відбивалася дивними зигзаками на терпеливім небі, як трагічний танець добре зіграних акторів.

Батько і син пильно приглядалися тій несамовитій сцені, що не переставала захоплювати і найбільш байдужого глядача.

— Ну, Джіно, підемо спати. Решта нас не обходить. А як будуть стукати, не відзивайся.

Сандро замкнув за собою двері, перекрутив замок і обидва спритно зникли в темноті хати.

BUON SARTO

Бруно Сорнага відкрив тремтячими руками двері до своєї швальні і кинув допитливим зором по всій робітні. В обширній крамниці панував лінивий ранній спокій. Значить, все було на своєму місці. Так як він лишив учора вечором. Задоволений таким положенням, Бруно підійшов до стола і майже безсило опустився у своє вигідне крісло. Здавалося, що вся його фізична снасть розсипалася, розсунулася і спочила на дні безвладного мішка. А з нею провалився, запався його ранній, непевний світ.

Перед ним, на столі, лежала його недокінчена робота: порізана матерія, покраяні форми, накопичені мундирі, чорні сорочки, чорні пелерини, чорне це і чорне те. А подумати, скільки того всього вийшло з-під його майстерної руки, мозольного сліпання і невтомної терпеливості. І тепер, видно, на нього чекала довга праця. Але йому сьогодні чомусь не клеїлося.

«А все то чортове насіння, — майнуло йому в голові, — бо хіба як його можна назвати? Зайшли ті гвардисти під вечір і просиділи до півночі. Мовляв, «чому ти від нас відстаєш, чому ухиляєшся» і «тебе кличе партія, кличуть обов'язки». Партія. Обов'язки. А хіба моя праця, моя родина не обов'язок? А як я відстаю? От пішли в пустиню на негуса і там застрягли. Раз під Аксумом, а потім під Макалле. Чи я їм тоді не нашився? Стоси мундирів. І все даром. І що вони хочуть від мене? Моєї крові?»

Бруно поглянув на звої матерії і на пошиті сядги і застановився:

— Он моя праця. Половина для «них». І хто мені за це заплатить? А вони ще мені докоряють, що я відстаю. Певно, вони думають, що я буду з ними засідати ночами, слухати їх бесід, з ними гратися у війну і вигукувати їхні кличі. А хто буде шити їм со-

рочки і мундирі? Вони цього знати не хочуть. Вони знають тільки наказувати, диктувати і докоряти. От як то світ тепер змінився!

Бруно затагнувся свіжим повітрям і споглянув у вікно. А там, за ним, заповідався непривітний день. Сірйй, холодний, дощевий. Такий як то завжди буває римською осінню.

«Як то склалося мое життя, — подумав півсвідомо Бруно. — Колись я хотів стати вояком. А-а, як я хотів прислужитися батьківщині! І королеві. Бо я в нього вірив як у святого. Я думав, що носити мілітарний стрій, а особливо берсальєрів, було найбільшою честю кожного юнака. Бо мій батько походив із Сардинії і відзначився у военній кампанії вісімсот сорок дев'ятого року і я хотів піти його слідами. Але я, видно, до воєнної служби не вродився. Я до того не мав голови, не мав доброго слуху і мої ноги були тяжкі, як глина. Що мені не натовклися в касарнях, що я натерпівся на муштрах, але колода лишилася колодою. Кінець кінцем, задля мого батька, мене перенесли до берсальєрської швальні. Там я навчився латати старі мундирі і все, що було під рукою. Я так там вивчив те ремесло, що я сам дивувався, як воно мені виходило. Бувало, пришию ту вибрану латку так вдало, що ніхто не міг розпізнати де кінчалось нове, а де починалось старе. Як мені за те дякували всі, що розумілися на тому ділі! Так то мною поцікавився старший майстер нашої швальні і скоро мене перенесли до відділу військового кравецтва. За пів року я так вивчив краяти форми і зшивати їх у нові мундирі, що став помічником головного майстра кравецької робітні. На тому пості я пережив першу війну і скоро, після неї, опинився дома. Зібравши трохи грошей, я відкрив свою майстерню на рухливій вулиці поблизу майдану Рісорджіменто, що притикає до мурів Ватикану. Мені зразу так вело, бо я шив такі чудові одяги, що мене назвали *buon sarto*, тобто добрим кравцем, бо я таким і був. І от, я вже стільки років шию і зодягаю людей, що без мене ледви чи обійдуться. А стати добрим кравцем у великому місті не

так то легко. Як я тепер горджуся тією маркою *buon sarto*, і як вона мені пасує!»

Бруно нахилився до стола, схопив кравецькі ножиці, щоб себе переконати як він ними орудує, як в ту хвилину відкрилися двері і в робітню увійшло двоє мужчин. Один із них був італієць в уніформі гвардійської формації, а другий, русявий, у цивільному. Молодий гвардієць привітався з Бруном, чемно і тепло, як це буває між італійцями, наклонився до кравця і сказав йому приязно:

— Сінйор Сорнага, я привів вам свого гостя пошити йому щось з нашого фасону. Він мілітарний, але бажає гостювати по-цивільному, бо йому так вигідніше.

Молодий гість, тим часом, став розглядатися по робітні і по всіх кутках, а потім спинився на кравцеві.

— Ну, то гостіться і вибирайте, — почав уклінно Бруно. — Матерії в нас досить і кращої ніде не знайдете. При цьому Бруно зняв із полиці кілька зwoїв матерії, поклав їх на широкий стіл і почав прихвалювати:

— Погляньте цю, на цю вовну. Яка вона м'яка і гладка на дотик. І яка мила на око!

Той у цивільному став їй приглядатися, її примірювати і нею насолоджуватися.

— То візьмемо на два строї, — сказав він нарешті, німецькою вимовою. — І як все піде гарно, то я приведу вам ще й інших.

Зрадив Бруно таким рішенням і попросив свого гостя до міри.

«Молодий ясноволосий, ще не нагостився в Римі, а вже секретно перебирається, — думав собі Бруно. — І обіцяє привести ще й інших своїх людей. Цікаво, чому вони так швендяються по Італії і нишпорять по кутках, ніби щось там загубили.»

— Прийдіть до першої проби за три-чотири дні, а я певен, що все вийде добре. Бо я маю в цьому досвід і обійдемося без додаткових відвідин, якщо це можливо.

Тої ночі Бруно прийшов додому в доброму на-

строї і відразу похвалився своїй жінці своїми успіхами дня:

— Подумай, яке нам щастя заповідається, яка то сумочка грошей нам припаде! Не даром мені снилися русяві вівці, які чотирма колонами гналися від якогось майдану просто на нас. А ними командували два круторогі барани в людській поставі. А коли вони дійшли до нашої крамниці, усі вівці почали кричати: «Бруно, Бруно, одягай нас по-своєму».

— Вівці, Бруно, дуже змінлива справа, — заспокоювала його жінка, — і від них нема що сподіватися. Краще про це забути. І уважай на себе!

За тиждень з'явився молодий німець, але не сам. Це трохи збентежило Бруна, бо він, як було сказано, сподівався більше гостей. Та, побачивши нове положення, Бруно відразу взявся до діла. Він зняв із гачка щойно скроєну форму, підійшов до гостя і попросив його уклінно:

— Надягніть її на себе і скажіть мені, як вона пасує. Як ви в ній почуваетесь.

Той став перед дзеркалом, як молодий перед вівтаром, і став розрухуватись. То сюди, то туди, і з боків. Задоволений собою, молодий німець погодився:

— Чудово. Не може бути краще. Можете кінчити, так як є.

— Я вам сказав, — погодився Бруно, — що все вийде гаразд. Будете мати одяг, якого вам не один позаздрить. Мене називають добрим кравцем і я цим дуже горджуся. Значить, все вийшло як з-під доброї... руки.

— З-під доброї християнської чи жидівської руки? — додав молодий чоловік.

Такий натяк прошив Брунову голову як грім з ясного неба.

— З-під християнської чи жидівської руки, яка тут різниця? Справа тут не в релігії, а в штудії.

— Дон Бруно, скажіть мені правду, ви жид?

— Як кажу, при чому тут релігія? Я у першу чергу італієць. Італієць і то з великої букви.

— Нічого. Я так... з цікавості, — відповів молодий чоловік.

«Він певно хотів ще додати, — подумав Бруно, — я знаю, що ти жид, бо мені так сказали, але я хотів підійти з іншого боку».

Тої ночі Брунові не клеїлися очі. Він перекидався з боку на бік і з місця на місце, але успокоїтися не міг. Йому ввижалося велике стадо овець, яке гналося навмання з опустілого парку Пінча, почерез майдан дель Попольо, уздовж бульвару Коля ді Рієнцо на майдан Рісорджіменто, при стінах Ватикану. Стадо очолювали брунатні круторогі барани, які підганяли овець скандованим наказом, «скорше, скорше, скорше». Перший баран мав обличчя молодого німця з цап'ячою борідкою. Дійшовши до крамниці Бруна, він пристанув перед вітриною, постукав у шибку лапою і крикнув: «Бруно, Бруно, вийди привітатись». Потім заглянув у швальню і побіг, куди несло його стадо.

Півсонний і перетомлений такими примарами, Бруно зайшов раннім ранком до своєї робітні, щоб перевірити, що там діється. Ставши перед порогом, Бруно відкрутив замок, відчинив широко двері і розглянувся. У швальні панував глибокий спокій. Все було, як учора. Бруно сів за стіл, примістився глибоко і вигідно і почав сортувати свої думки. Йому пригадалися чутки, що «дуче», після таких років, «знайшов» в Італії жидів і дав своєму союзникові з півночі ними «заопікуватися». Чи ті молоді німці були його жидоловами?

Насичений таким неспокоєм, Бруно пішов, раннім підвечір'ям до божниці, щось там розвідати. Але там було пусто. Двері до синагоги були замкнені. Як то, люди бояться сходитися на молитву? А може і його хтось підглядає, за ним слідкує, йому пастку готувить? А може на нього скрито чигає?

Бруно скулився, скрутився у чотири погібелі і чимскорше вернувся додому.

— І чому я так боюся? — перепитував себе Бру-

но. — Перш за все я італієць. Я у себе дома. І хто має до мене право? Особливо ті «гості». Хто вони, чому вони тут вештаються? Чого і кого вони тут шукають? Треба бути собою. Не піддаватися зневірі. У мене ж дружина, діти. У мене життя, праця.

Прийшла субота і він рішив той день відсвяткувати. На самоті. Найкращим місцем була б його робітня. Завжди тиха, привітна, повна спогадів і рефлексій. Там він міг би випростуватися і стати собою. Бо в часі душевного захитання нема кращого ліку, як віра в себе самого.

Та заки він переступив вулицю, Бруно майже застиг з переляку: вітрини його крамниці були замазані грубим милом. Чи там були ще якісь написи, він не пробував їх розчитувати.

— Що це, нова напасть? — спитав себе Бруно і скоренько подався до дверей. Раз у крамниці, він не запримітив нічого злого. Все, все лежало на своєму місці. Це його трохи успокоїло. Слава Богу, хоч суботу нам пошанували, — подумав він і з такими думками він опустився у своє крісло. Бруно заплющив очі і почав потиху рецитувати перші рядки своєї молитви. Та, скоро, його слова почали відставати, притихати, губитися і завмирати на устах і в його пам'яті. Бруно заплющив очі і почав піддаватися вимогам спокійного теплого сну.

В цій хвилині, йому здавалося, чи може й вірилося, що входові двері помалу відкрилися і на поріг став молодий німець. Бруно вже не міг добре скупчити свого зору. А там, певно, і не хотів — бо яка була в тому ціль? — приглянутись стрункій постаті молодого німця, яка стала посередині швальні, обличчям до Бруна. Молодий чоловік, як у півсні, як уві млі, промовив до кравця спокійно, тихо і переконливо:

— Сіньйор Сорнаґа, ми прийдемо по вас в понеділок вечором. І не пробуйте скриватися, бо вам це на добро не вийде.

Бруно, здавалося, здрігнувся, пробував розкрити

свої гарячі стомлені очі, щоб упевнитися чи то була правда, чи примара, чи може його безмежно палкий і оп'янюючий сон.

Але його повіки, вагітні як залізна заслона, вже більше не розклеїлися.

З М І С Т :

	стор.:
В. Жила: На правильних шляхах	7
Експрес на Схід	14
Проклята ріка	18
Біль	24
Земля кличе	30
Hallo, RA-IV	35
Емма перейшла кордон	41
Постріл на межі	45
І Красуню визволили	50
Непрошені гості	55
Buon sarto	60

ТОГО САМОГО АВТОРА:

- Надійні дні.** Повісті з життя. В-во «Академія», Мюнхен, 1949.
- Етсéтера.** Кантати (поезії). «Аркадія», Мехіко-Чікаго, 1970.
- Сентиментальна Україна.** Нариси, гумор, сатира. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1976.
- Марі, Марі.** Повість про підкошене життя. Накладом Т-ва «Збруч», Відень 1976.
- Романтична Україна.** Шкіци, гумор і сатира. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1980.
- Дудь і я.** Весняні розповіді під осінь. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1980.
- Весносінь.** Повісті з життя. В-во Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1991.

Переклади з еспанської мови:

- Педро А. де Аляркóн. **Трикутний капелюх.** Повість (друк. частинами в «Народнім Слові»), Пітсбург, 1956.
- (Невідомого автора.) **Життя Лазарка з Тормесу.** Повість. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1970.
- Дон Мануель Тамайо і Бавс. **Нова Драма.** Трагедія. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1972.
- (Невідомого автора.) **Життя Лазарка з Тормесу.** Розповідь П'ята. Накл. Т-ва «Збруч». Відень, 1976.
- Палкю кров'ю.** Переклади й переспіви з еспанської мови. Короткі оповідання. В-во Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1978.
- Антоніо Буеро Вальехо. **Історія сходової клітки.** Драма у трьох діях. В-во Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1983.
- Алехандро Касона. **Досвітня Гостя.** Вертеп в 4-ох діях. В-во Ю. Середяка. Бс.-Айрес, 1984.
- Альфонсо Састре. **Чета проти смерти.** Драма в 2-ох частинах. В-во Ю. Середяка, Бс.-Айрес, 1985.

Деметріо Агілера Мальта. **Тигр**. П'еса у трьох від-
слонах. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1986.
Грегоріо Мартінес Сієрра. **Колискова Пісня**. Драма
у двох діях. В-во Ю. Середяка, Бс.-Айрес, 1987.
Сім коротких п'ес. Переклади з еспанської мови.
Одноактові п'єси. В-во Ю. Середяка, Буенос-
Айрес, 1988.

В еспанській мові:

TESIS PROFESIONALES. Ediciones Universitarias. Sal-
tillo (México), 1969.
DOS NOVELAS DE LA TIERRA. Editorial Universidad
InterAmericana. Monterrey (México), 1972.

Повідомляємо любителів української книжки на чужині, що вже вийшла з друку і є в продажу велика історична повість п. н.

”АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ“

що її написав д-р Роман Кухар, професор університету в Гейс, ЗСА. В повісті **«Андрій Первозванний»**, що написана на підставі відомих дотепер українських і чужинецьких джерел, висвітлено побут св. апостола Андрія на Київських горах в I ст. нашої ери, де він проповідував Христову науку.

«АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ» має 264 сторінки друку та містить теж наукову розвідку про шляхи місійної праці ап. Андрія, мапу його місіонерських подорожей і коротке резюме в англ. мові.

«АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ» — це прямо підручник для тих всіх, що цікавляться чи досліджують початки християнства в Україні, що хочуть добре знати про апостола Андрія і його проповідницьку місію в тодішній Скитії-Русі.

Ціна цієї повісті виносить 12 ам. доларів (вже з коштами пересилки); в твердій оправі з золотодруком — 15 ам. дол.

При гуртових замовленнях відповідна знижка.

Замовлення wraz з належністю (чеком або моніордером) просимо пересилати на таку адресу:

Sr. Julián Serediak
Casilla de Correos 7 (Suc. 7)
1407 — Buenos Aires
ARGENTINA

Хто не читає українських книжок — тратить багато; хто не прочитає «Андрія Первозванного» — втратить ще більше!

**Este libro se terminó de imprimir
en el mes de junio de 1991
en los Talleres Gráficos Dorrego,
Avda. Dorrego 1102, Buenos Aires**

